

## Bulgar Çarı “Çarlar Kenti”nde

*Cengiz Yolcu*

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

*“Meşrutiyet-i Osmâniye’nin ilk meşrutiyetperver padişahına gelen ilk misafır, ilk Bulgar Kralı Ferdinand hazretleri oldu ki İstanbul’a ilkbahar ile birlikte girdi. O gece Saray-ı Hümayun’da verilen ziyâfette yedikleri tatlıyı biz Nevrûziye addeder ve Bulgaristan’la olan münâsebetimizin şekerriz olacağını tefe’ül eyleriz.”<sup>1</sup>*

On dokuzuncu yüzyıl ve hemen akabinde yirminci yüzyılın ilk çeyreği, o zamana kadar var olan her şeyde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde ve diplomasi alanlarında da yeni gelişmelerin ortaya çıktığı bir dönem olur. Bu tarihten önce, devletler arasındaki ilişkiler, ağırlıklıla muhatapların birbirlerine gönderdikleri elçiler vasıtasıyla yürütülürken; artık meslekten diplomatlar, özel temsilciler hatta bizzat hükümdarlar yeni aktörler olarak meydana çıkarlar.

.....

\* Metni okuyarak kıymetli görüş ve tavsiyelerini benimle paylaşan sayın hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli’ye ve bu metnin önce bir tebliğ, ardından makale olmasına fırsat veren ve yazım sürecinde beni yönlendiren sayın hocam Prof. Dr. Ali Akyıldız’a şükranlarımı sunarım.

1 “Haftalık Dedikodu”, *Kalem*, No: 79, 11 Mart 1326/ 24 Mart 1910, Perşembe, s. 2.

İmparatorların, kralların, prenslerin kalabalık maiyetleri, şatafatlı alayları eşliğinde yaptıkları seyahatler ve ziyaretler –görkemi ve şaşaası azalmakla birlikte- günümüzde de devam eden bir diplomatik geleneği başlatır. Özellikle Avrupalı hükümdarların birbirlerine yaptıkları bu ziyaretler diplomasinin devlet başkanları arasında şahsî ilişkiler ve dostluklara dayanan bir boyutunu teşkil eder.

Elbette, Osmanlı Devleti de bu yeni gelişen ilişki tarzının dışında kalmaz. Ancak, ortaya çıkmaya başlayan yeni ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, diğerlerinden farklı olarak Sultan Abdülaziz'in 1867 senesinde önce Fransa'ya ardından İngiltere, Belçika, Prusya ve Avusturya'ya yaptığı ziyaretler dışında Osmanlı sultanlarının hep ev sahipliği yaptıkları görülmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin dağılışına değin geçen sürede İstanbul'daki saraylar Fransa İmparatoriçesi Eugénie, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz-Joseph ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'den, İran Şahı Muzaferüddin'e, Bulgar Çarı<sup>2</sup> I. Ferdinand'dan, Sırp Kralı Petar Karaorçeviç'e garbın ve şarkın hükümdarlarını ve prenseslerini misafir etmiştir.<sup>3</sup> Osmanlı başkentine gelen misafirlerin her birinin ziyaretlerinin ayrı nedenleri olmakla birlikte, karşılanmalarında ve ağırlandırmalarında yapılan hazırlıklar, düzenlenen törenler hem idarecilerin ve saray mensuplarının hem de Osmanlı ahalisinin yeni tecrübeler edinmesiyle neticelenmiştir. Avrupa'dan gelen misafirlerin konaklayacakları yapılardan, sarayların yeniden tefrişine, ziyafet adabına ve tertibatına ve nihayet varıncaya dek yeni bir kültür ve alışkanlıklar İstanbul'da yerleşmeye başlamıştır.

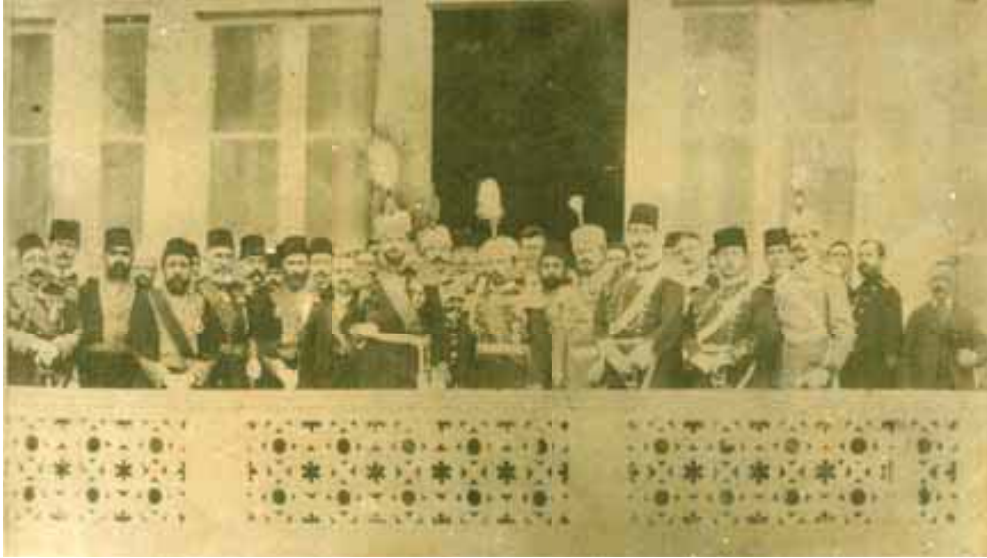
Osmanlı başkentine, Bulgarların adlandırmasıyla Tsarigrad'a 1910 yılının 21 Mart tarihinde başlayan ve bir hafta devam eden ziyaret gerçekleştiren Bulgaristan Çarı Ferdinand Sakskoburgotski'nin

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerde ve Osmanlı matbuatında Bulgaristan hükümdarı I. Ferdinand'ın unvanı *kral* şeklinde kullanılmaktadır. Ancak ben kendisinin Bulgarca resmî unvanı *Tsar*'ın [*Uçap*] Türkçe'ye yerleşmiş hali olan Çar'ı tercih edeceğim.

3 Kemal Beydilli, "İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri* içinde (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2014), s. 48-49.

(Saxe-Coburg-Gotha) aslında İstanbul'a ilk seyahatini 1896 yılında yine bir Mart ayında (26 Mart) yapmıştı. 2 Ağustos 1887'de Veli-ko Tırnovo'da Bulgaristan knyazı [prens] ilan edilen Ferdinand'ın bu yeni makamının resmiyet kazanabilmesi için Berlin Antlaşması'nın üçüncü bendi uyarınca devletlerin muvafakati ve Bâb-ı Âlî'nin tasdi-ki gerektiğinden<sup>4</sup> bu gereklilikleri yerine getirmeden Sofya'ya gelen prens, Rusya ve Bâb-ı Âlî tarafından resmen tanınmamıştır. Knyaz Ferdinand, kendisi Katolik olmasına rağmen 1894'te doğan ilk oğlu ve Bulgaristan tahtının veliahdı Boris'in Ortodoks adeti ve usulünce vaf-tiz edilmesi için 1896 yılında St. Petersburg'a yaptığı seyahatte Çar II. Nikola, Boris'in vaftiz babası olurken, Knyaz Ferdinand da 2 Şubat'ta prensliğini Çar'a tasdik ettirmiştir. Ferdinand, St. Petersburg'tan sonra 26 Mart 1896'da İstanbul'a gelmiş ve Sultan Abdülhamid tarafından kabul edilmiştir. Kendisinin en yüksek nişanla taltif edildiği bu ziya-rette sultan da Ferdinand'ın prensliğini tasdik etmiştir.<sup>5</sup>

Bulgaristan hükümdarının ilk İstanbul ziyaretinin üzerinden geçen yıllar içinde hem Bulgaristan'da hem de Osmanlı Devleti ol-dukça önemli sosyal ve siyasal dönüşümler yaşamışlardır. Bulgaristan



Mart 1896'da İstanbul'u ilk defa ziyaret eden Knyaz Ferdinand

Sv. Sv. Kiril ve Metodiy Ulusal Kütüphanesi, Sofya, C III 1565

- .....
- 4 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1953), s. 407.
- 5 Stephen Constant, *Foxy Ferdinand Tsar of Bulgaria*, (New York: Franklin Watts, 1980), s.180.

5 Ekim 1908 tarihinde tam bağımsızlığını ilan ederken, Osmanlı Devleti'nde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında askıya alınan meşrutiyet idaresi yeniden tesis edilmiştir. 1896'da Knyaz Ferdinand'ı ağırlayan II. Abdülhamid, 27 Nisan 1909'da tahttan ayrılmış, Şehzade Reşad Efendi, V. Mehmed Reşad adıyla yeni Osmanlı Sultanı olmuştur. Knyaz Ferdinand ise Çar unvanıyla Bulgaristan tahtına çıkmıştır. Zaman zaman iki devletin sınırları etrafında askerler arasında yaşanan ufak çaplı çatışmaların ötesinde diplomatik alanda durağan ilişkilerin sürdüğü bir dönemde ansızın Çar Ferdinand'ın İstanbul'u ziyaret etmek istediği öğrenilir. İstanbul seyahati gündeme gelmezden önce, St. Petersburg'da Çar II. Nikola'yla görüşen Ferdinand, Sofya'ya dönüşünün ardından, İstanbul'a gelmek üzere eşi Çariçe Eleonore, Bulgaristan başvekili ve hariciye nazırı gibi üst düzey idarecilerin de yer aldığı maiyetiyle yola çıkar.<sup>6</sup>

### Sofya'dan Ayrılış

Sofya'dan kendilerine tahsis edilen özel bir trenle ayrılan Çar Ferdinand, Çariçe Eleonore ve maiyetlerindeki güzergahları üzerindeki Cısr-i Mustafa Paşa'dan<sup>7</sup> itibaren Osmanlı Devleti sınırlarına girmişlerdir. Misafirler Osmanlı-Bulgar sınırında yer alan bu kasabada bir süre duraklamak zorunda kalmışlar, Sofya'da

6 Çar Ferdinand ve maiyeti 9 Mart 1910 günü St. Petersburg'dan Sofya'ya geri dönerler. *Sabah* gazetesinin 7346 numaralı 20 Şubat 1325 (5 Mart 1910) tarihli sayısı İstanbul'a yapılacak bir seyahatin gündemde olduğunu yazar; ancak haberde ziyaretin tarihi Mayıs ayı olarak ifade edilir, fakat seyahat Mart ayında gerçekleşecektir. Çar Ferdinand'ın İstanbul ziyareti üzerine daha önce şu çalışmalar da yapılmıştır: Fatmagül Demirel, "Eski Efendilerin Topraklarında" *Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler* içinde (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), s. 111-119; Kansu Şarman, "Ferdinand Sultanın Doğu Rumeli Valisiydi Savaştan Önce Bulgar Kralı Oldu: Harpten İki Yıl Önce İtinayla Ağırlandı", *Atlas Tarih*, Sayı: 16, 2012, s. 24-29.

7 Cısr-i Mustafa Paşa ya da Mustafa Paşa günümüzde 1918 yılında yapılan isim değişikliği dolayısıyla Svilengrad olarak bilinmektedir. Haskovo [Hasköy] şehri dahilinde yer alan bu sınır kasabasında Sofya-İstanbul tren hattının sınır istasyonu bulunmaktadır. Kasaba Balkan Savaşları sırasında Bulgaristan idaresine geçmiştir. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), s. 749.

binmiş oldukları tren bu noktadan itibaren Rumeli Şimendiferleri<sup>8</sup> tarafından ihzâr edilen lokomotifle bağlanmıştır.<sup>9</sup> Bir sonraki durak olan Edirne'de, misafirler Bulgar Marşı'yla<sup>10</sup> karşılanmıştır. Çatalca'da ise İstanbul'dan hareket eden, aralarında Osmanlı Devleti'nin Sofya Sefiri Asım Bey'in ve Bulgaristan'ın İstanbul Sefiri Sarafov'un da buldukları istikbal heyeti<sup>11</sup> konukları taşıyan treni karşılamışlar ve Sirkeci'ye kadar birlikte seyahat etmişlerdir. Yapılan yazışmalarda misafirlerin geçtikleri istasyonlarda onları selamlamak üzere hazır bulunan askerî birliklere mensup tüm neferlerin

.....

- 8 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde söz konusu şirketin ismi yazılırken –benim bu seyahat özelinde kullandığım belgeler çoğunlukla Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi fonuna ait olsa da farklı kaptiplerin- farklı kullanımlarda bulunduğu dikkati çekmektedir. Şark Şimendiferleri Kumpanyası, Şark Demiryolu Şirketi aynı kuruluşu işaret etseler de farklı belgeler arasında bir tutarlılık mevcut değildir.
- 9 Bulgaristan'dan gelen misafirlere tahsis edilen tren, Rumeli Şimendiferleri Kumpanyası'ndan kiralanmıştır. Seyahat sonunda şirket Osmanlı Hükümeti'nden kiralama bedeli olarak 1000 lira talep eder, fakat Ticaret ve Nafia Nezareti sadece "iki üç vagon" kiralanmış olduğunu ileri sürerek şirketle yeniden müzakere edeceğini belirtmektedir (BOA, BEO 3757/281770 20 Ca 328).
- 10 Heyetin karşılanma merasiminde çalınan ve Osmanlıca kaynaklarda yalnızca Bulgar Marşı olarak adlandırılan marş 1886 yılında *Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren* (Askerler Şehrin İçinden Geçtiklerinde) isimli bir Alman halk ezgisinden uyarlanan, sözlerini eğitimci Nikola Jivkov'un yazdığı Şumi Maritsa'dır (*Шуми Маритца*) (Meriç Nehri Çağlıyor). Bu marş 1944'e kadar Bulgaristan Millî Marşı olarak çalınmıştır. *Пряпорец* [Pryaporets], No: 66, 10/23 Mart 1910, Çarşamba, s. 1. Görüldüğü üzere Bulgarca gazetelerin yayım tarihlerinde Julyen ve Gregoryen takvimlerinin arasında mevcut olan on üç günlük fark bulunmaktadır. Söz konusu gün farkı Birinci Dünya Savaşı devam ederken Bulgar Çarlığı'nın Julyen Takvimi'nden Gregoryen Takvimi'ne geçme kararı üzerine ortadan kalkacaktır. Bulgaristan'daki resmî takvim değişikliği 31 Mart 1916 tarihinde yapılmış ve bir sonraki günün 14 Nisan 1916 olacağı ilan edilmiştir.
- 11 Karşılama heyetinde iki devletin sefirlerinden başka misafirlerin mihmandarlıklarına tayin edilen Ferik Ahmed Fevzi Paşa, Mirliva Salih Paşaların Hariciye Kalem-i Mahsûs Müdürü Salih Bey ve Miralay Ziya Bey de yer almıştır. Mirliva Salih Paşa Çariçe'nin mihmandarı olarak görevlendirilmiştir (*Tanin*, No: 552, 4 Mart 1326/ 17 Mart 1910, Perşembe, s. 1 ve BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-1).

üniformalarının temiz ve nizamî olması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.<sup>12</sup>

Misafirleri taşıyan tren İstanbul sınırlarına girdikten sonra alınan tedbirlerin arttırılması günler öncesinden kararlaştırılmıştır. Trenin güzergâhında yer alan ve özellikle Vilâyât-ı Selâse'de (Makedonya) devam eden kilise ve mektepler sorunu nedeniyle Bulgar cemaatiyle tartışmalar yaşayan Rum nüfusun yoğun olduğu Samatya ve Kumkapı semtlerinde ve istasyonlarında herhangi bir taşkınlık ve fillî saldırı olmaması için bu istasyonlarda polis ve jandarma neferleri konuşlandırılmıştır.<sup>13</sup>

### I. Gün – 21 Mart 1910, Pazartesi

Nihâyet hem beklenen gün hem de misafirler İstanbul'a milâdî 21 Mart 1910 sabahı saat dokuzu çeyrek geçe varırlar. Tren Sirkeci'ye, geçtiği duraklarda üzerine konulan defne yaprakları ve gene trenin her iki tarafında eşit olarak sıralanmış Osmanlı ve Bulgar bayrakları olduğu hâlde giriş yapmıştır.

Tren Sirkeci İstasyonu'na gelmeden evvel istasyonun çevresine ve sahil şeridine Emniyet-i Umûmiye Müdürü Miralay Galib Bey'in komutasındaki üniformalı ve sivil inzibât memurları yerleştirilmiştir. Güvenliği sağlamanın yanı sıra Dersaadet Jandarma Alay Kumandanı Kaymakam İbrahim Bey komutasında bulunan üç yüz jandarma ve elli süvari polisi ile bisikletli zabıta memurları Bulgar heyetini selamlamak amacıyla istasyonda yerlerini almışlardır.

Sultan Reşad'ın misafirlerini karşılayacağı ve kabul edeceği Otağ-ı Hümayûn Sirkeci tren istasyonundan otuz metre kadar içeriye kurulmuştur. Bulgar heyeti istasyona gelmeden evvel Serkarîn (Baş mabeynci) Lütfi Bey [Simavi] sultanın konuğu olacak ilk yabancı hükümdarın ve maiyetinin karşılanmaları esnasında takip edilmesi gereken

.....  
12 BOA, DH.MUI 76-1/1, 7 Mart 326 tarihli Çatalca Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafname. Aynı gömlekte yer alan bir telgrafta Edirne Valisi İstanbul'dan gelen tüm resmî görevlilerin üniforma giymesini isteyen talimata, kendisinin üniformasının olmadığı cevabını verir. Bunun üzerine valiye tören esnasında redingot giymesinde bir sakınca olmadığı bildirilir.

13 BOA, DH.EUM.THR 95/86 ve BOA, DH.MUI 76-1/1.

teşrifat usulünü, yani merasim kıtasının selamlanmasını, sultanın çarî-çeye kolunu uzatarak kendisine eşlik etmesini ve iki ülke heyetlerinin birbirlerine takdim edilmesi lüzumunu padişaha hatırlatmıştır.<sup>14</sup>

Dâhiliye Nâzırı Talat Bey, Teşrifat Nâzırı Galib Paşa, Teşrifatçı Behçet, Teşrifat Memuru Memduh ve Saadeddin Beyler<sup>15</sup> ile davetli bulunan yerli ve yabancı gazete muhabirleri ve Bulgar Sefarethanesi erkânı da konukları karşılamak üzere Sirkeci Garı'na gelmişlerdir. Mekteb-i Sultânî'de okuyan Bulgar öğrenciler ve İngiliz Mektebi'nde okuyan yirmi kız öğrenci de misafirlere çiçek demetleri sunmuşlardır.<sup>16</sup>

Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî, Veliahd-ı Saltanat Yusuf İzzeddin Efendi, Sadrazam Hakkı Paşa, Hâriciye Nâzırı Mehmed Rıfat Paşa, Serkarîn Lütü ve Başkâtib Halid Ziya Beyler ve Seryâver-i Şehriyârî Hurşid Paşa Dolmabahçe Sarayı rıhtımından Söğütlü Vapuruna binerek Sirkeci Garı'na gelirler. Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa, Erkân-ı Harbiye Reisi İzzet Paşa ve diğer üst düzey komutanlar da tören mahallindeki yerlerini almışlardır.<sup>17</sup>

Beklenen misafirleri taşıyan trenin istasyona girişi ve iki hükümdarın ilk karşılaşmaları *Yeni İkdâm* gazetesinde şu satırlarla duyurulur:

Kral Ferdinand hazretlerinin zâtına mahsûs olan armalı vagon muvâcehe-i şâhânede durduğu sırada Bulgaristan Kralı Ferdinand hazretleri vagonun penceresinden zât-ı hazret-i pâdişâhîyi selâmlamışlardır. Zât-ı şâhâne de mütebessimâne bir sûretde Kral hazretlerine i'âde-i selâm eylemiştir.<sup>18</sup>

.....  
14 Başmabeyinci Lütü Bey, *Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri* (İstanbul: Hürriyet Yayınları), s. 127-128.

15 BOA, BEO 3720/278969. Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın yazdığı 7 Mart 326/20 Mart 1910 tarihli bir tezkerede Çar'ı İstanbul'da bulunacağı süre zarfında gerekli teşrifatın eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi için masarîf-ı gayr-i melhuz tertibinden 3000 kuruş kullanmaları talimatı verilmektedir.

16 *Tanin*, No: 557, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 2.

17 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-2.

18 "Misafir-i Hass-ı Hazret-i Pâdişâhî Bulgaristan Kral ve Kraliçesi Hazerâtının Dersaadet'e Muvâsalatları", *Yeni İkdâm*, No: 9, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 1.

Üzerinde general üniforması ve beyaz kalpağı olan Çar<sup>19</sup> ve Çariçe vagonlarından indikten sonra iki heyet karşılıklı olarak birbirleriyle tanışmaya ve maiyetlerinde bulunanları takdim etmeye başlamıştır. Bu merasimde Çar Ferdinand'ın tercümanlığını Teşrifat Nâzırı Galib Paşa yapar.<sup>20</sup> Sultan Reşad ilk önce Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'yi ardından da nâzırlarını konuklarına takdim eder.

Tanışma merasiminden sonra Sultan Reşad Çariçe Eleonore'a kolunu uzatır ve Çariçe Sultanın koluna girmiş olduğu halde Otağ-ı Hümayûn'a geçerler. Sultan Reşad'ın Çariçe'ye yaptığı kavalyelik jesti ya da koltuklama eylemi pek aşına olunan bir tavır olmamakla birlikte son dönem Osmanlı Sarayı mensupları için bir sürpriz mahiyetinde de değildir. İlk defa Sultan Abdülaziz'in İmparatoriçe Eugénie'ye İstanbul'u ziyareti esnasında yaptığı bu incelik,<sup>21</sup> yaklaşık yarım asır sonra birçok Avrupalı diplomat ve muhabirin de takip ettiği böyle bir merasimde Sultanın yaptığı jest aslında on yıllardır Saray'da devam eden Avrupaî adab-ı muaşeretin ve davranışların artık iyice görünür hale gelmesidir. Zira bu jest sadece Sirkeci'deki karşılamayla sınırlı kalmamış, heyetlerin birlikte buldukları Hürriyet-i Ebediye tepesindeki merasim sırasında ve misafirlerin yolcu edilmeleri sırasında da tekrarlanmıştır. Sultan'ın Çariçe'ye olan jesti hem Bulgar basınında yer almış<sup>22</sup> hem de *Tanin* gazetesinde özellikle vurgulanmıştır:

Kral hazretleri kraliçeyi zât-ı hazret-i padişâhiye takdim etmişler ve zât-ı hazret-i padişâhî ellerini evvelâ kraliçeye ve sonra krala uzatmışlardır. Bادهu kral ve kraliçe refâkat-i padişâhîde bulunan veliahd-ı saltanat Yusuf İzzeddin Efendi hazretlerine takdim olunmuşlardır. Zât-ı şahâne kraliçeye kollarını vermişler, çadıra gelmişlerdir.<sup>23</sup>

.....

19 *Пряпоρευ* [Pryaporets], No: 66, 10/23 Mart 1910, Çarşamba, s. 1.

20 "Kral Ferdinand'ın Muvâsalatı", *Yeni Tasvîr-i Efkâr*, No: 291, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 2.

21 Mehmet Yıldız, "Türk Resmî Ziyafet Kültüründe Zirve: Fransa İmparatoriçesi Eugénie Onuruna Verilen Muhteşem Ziyafetler (1869)", *Millî Folklor*, Yıl: 2014, Sayı: 102, s. 131.

22 *Пряпоρευ* [Pryaporets], No: 65, 9/22 Mart 1910, Salı, s. 2.

23 *Tanin*, No: 557, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 1.





Sultan V. Mehmed Reşad, Çariçe Eleonore'a karşılama merasiminde eşlik ederken

İBB Atatürk Kitaplığı ALB. 145/4

Heyetler Otağ-ı Hümâyûn'da bir süre kaldıktan sonra Sögütlü vapuruna binerek Dolmabahçe Sarayı'na giderler.<sup>24</sup> Saray'daki kısa bir dinlenme ve Hâriciye Nâzırı Rıfat Paşa'nın tercümanlığıyla gerçekleşen kısa bir sohbetten sonra Sultan Reşad ve Çar Ferdinand birinci saltanat arabasına, Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi ile Çariçe Eleonore da ikinci saltanat arabasına binerek maiyetleriyle birlikte Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılırlar. Konvoy konukların İstanbul'da bulunacakları zaman zarfında konaklayacakları Yıldız Sarayı Şale Köşkü'ne<sup>25</sup> doğru hareket eder. Çar ve Çariçe kendilerine tahsis edilen Merasim Dairesi'nde, misafir heyetin diğer kısmı ise Pera Palas Hoteli'nde kalacaktır.<sup>26</sup>

.....

<sup>24</sup> BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-2.

<sup>25</sup> Yıllar önce bir diğer hükümdarın, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ilk ziyaretinde (1889) konaklaması için inşa edilen ve Fransızca Dağ Evi (*Chalet*) manasına gelen Şale Köşkü, farklı zamanlarda yapılan iki binadan meydana gelmiştir. Köşkün ikinci kısmı olarak nitelendirilebilecek Merasim Dairesi de yine Kayzer Wilhelm'in İstanbul'a 1898 yılındaki ikinci ziyaretinde eşi Augusta Victoria ile birlikte konaklamaları için inşa ettirilmiştir.

<sup>26</sup> *Tanin*, No: 557, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 2.



İstanbul'daki Bulgar ve Osmanlı heyetlerini bir arada gösteren fotoğraf.

İBB Atatürk Kitaplığı ALB. 145/2

Ziyaretin birinci gününün akşamında ise Sultan Reşad misafirleri şerefine Dolmabahçe Sarayı'nda otuz kişilik bir ziyafet verir.<sup>27</sup> Ferdinand ve maiyeti yemekten önce Dolmabahçe Sarayı'nın ikinci kat salonunda karşılanırlar. Burada Çar, Sultan Reşad'a kordonlu Aziz Aleksandır Nişanı'nı<sup>28</sup> takdim eder. Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'ye, Sadrazam Hakkı Paşa'ya, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'ya da Büyük Haçlı Aziz Aleksandır Nişanı hediye edilir. Mahmud Şevket Paşa'ya ise Elmas İşlemeli Askerî Liyakat Nişanı verilmiştir.<sup>29</sup>

.....

<sup>27</sup> BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-4.

<sup>28</sup> Aziz Aleksandır Nişanı [Орден Свети Александър] 1881 yılında Bulgaristan Prensi [Knyaz] Aleksander Battenberg tarafından Rus prensi [knyaz] ve komutanı Aleksander Nevski onuruna ihdas edilmiştir. 1946 senesinde ilga edilene değin Bulgaristan Çarlığı'nın en yüksek ikinci dereceli nişanı olmuştur.

<sup>29</sup> *Пряпорец* [Prjaporets], No: 66, 10/23 Mart 1910, Çarşamba, s. 3.

Sultan ise Çar'a Hanedân-Âl-i Osman Nişanı'nı<sup>30</sup> Çariçe'ye de Murassa' Mecidî Nişanı'nı<sup>31</sup> hediye etmiştir. Bulgaristan'da yayımlanan *Пряноеу* [Pryaporets] gazetesi padişahın bu armağanının daha önce yalnızca Kraliçe Victoria'ya sunulmuş olduğunu vurgulamıştır.<sup>32</sup>

Nişan takdimi merasiminden sonra ziyafet salonuna geçilir. Sultan Reşad eski geleneğe uygun olarak misafirine atfettiği itibarı daha çok belirtmek amacıyla Çar Ferdinand'ı sol tarafında, Çariçe'yi de sağ tarafında ağırlamıştır. Karşısında ise veliahd Yusuf İzzeddin Efendi hazretleri bulunur.

*Tanin*'in yayımladığı listeye göre ilk akşam yemeğinde ziyafete katılanlar masada karşılıklı olarak şu şekilde oturmuşlardır:<sup>33</sup>

.....

30 Hanedân-Âl-i Osman Nişanı 31 Ağustos 1893 tarihinde ihdas edilmiş; öncelikle uygun görülecek Osmanlı hanedânı mensuplarına, Osmanlı Devleti'ne fiili ve manevî yardımları olan yabancı hükümdarlara ve yüksek memurlara verilmesi kararlaştırılmıştır. Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2004), s. 348-350; ayrıca bkz. Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları: Belgelerle Tarihi*, Çev. Erhan Uzsay (İstanbul: DMC, 2001), s. 297-299. Kaiser Wilhelm eşi Kaiserin Augusta Victoria ile birlikte aldığı Hanedân-Âl-i Osman Nişanı'na sahip olan ilk yabancı hükümdar olmuştur. Eldem, *İftihar ve İmtiyaz*, s. 357.

31 Sultan Abdülmecid saltanatında 13 Zilkade 1268 (29 Ağustos 1852) tarihinde yayımlanan bir nizamname ile ihdas edilen Mecidî Nişan, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında dek diğer padişahlar tarafından da yaptırılmıştır. Nişanın ortasında yer alan bombeli kısımda padişahın tuğrası bulunmakta, tuğranın etrafını "Gayret", "Hamiyet" ve "Sadakat" sözcükleri çevrelemektedir. Mecidî Nişanı'nın beş derecesi vardır ve yalnızca birinci derecesinin murassa'ı yani mücevherlisi mevcuttur. Kayd-ı hayat şartıyla verilen Mecidî Nişanı'nın tek istisnası da yine murassa' nitelikteki nişandır. Çariçe'ye de hediye edilen Murassa' Mecidî Nişanı padişah hediyesi olduğundan dolayı sahibinin vefatından sonra iade zorunluluğu bulunmamaktadır. Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları*, s. 208, 214; Eldem, *İftihar ve İmtiyaz*, s. 176-201.

32 *Пряноеу* [Pryaporets], No: 66, 10/23 Mart 1910, Çarşamba, s. 3.

33 *Tanin*, No: 557, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 2 ve *Yeni İkdam*, No: 9, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 2.

|                                      |                               |
|--------------------------------------|-------------------------------|
| Salih Paşa                           | Müsteşar Fuad Paşa            |
| Yaver Paşa                           | Müşir Fuad Paşa               |
| Başkâtib Halid Ziya Bey              | Ticaret Nazırı Liyapçev       |
| General Markov                       | Hariciye Nazırı Rıfat Paşa    |
| Mahmud Şevket Paşa                   | <u>Çariçe Hazretleri</u>      |
| Bulgaristan Hariciye Nazırı Paprikov | <u>Sultan V. Mehmed Reşad</u> |
| Veliâhd Yusuf İzzedin Efendi         | <u>Çar Hazretleri</u>         |
| Başvekil Malinov                     | Sadrazam Hakkı Paşa           |
| Saray Nâzırası                       | Sefir Sarafov                 |
| Ahmed Muhtar Paşa                    | Serkarin Lütfi Bey            |
| General Botev                        | General Savov                 |
| Mihmandar İzzet Paşa                 | Mihmandar Ahmed Fevzi Paşa    |
| Hurşid Paşa                          | Mirliva Salih Paşa            |
| Pertev Bey                           |                               |

İki komşu devletin hükümdarlarının ve üst düzey idarecilerinin katıldığı ilk akşam yemeğinde (*dîner de gala*) konuklara gayet zengin bir menü servis edilmiştir:<sup>34</sup>

- Çorba – *Consomme d'Orléans*
- Börek – *Beurecks*
- Barbunya Balığı – *Rogets de la Marmara en caissettes*
- Sığır filetosu – *Filet de boeuf Godard*
- Kuzu külbastısı – *Côtes d'agneau Catalane*
- Punç<sup>35</sup> – *Punch very dry*
- Tavuk kızartması – *Chapons rôtis*
- Salata – *Salade cressonnière*

.....  
 34 *Tanin*, No: 557, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 1 ve *Пряпорец* [Pryaporets], No: 67 11/ 24 Mart 1910, Perşembe, s. 3.

35 Punç (Punch): Alkollü ya da alkolsüz olarak tüketilebilen bu içecek Hindistan menşelidir ve İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'na (*British East India Company*) hizmet eden denizciler ve memurlar aracılığıyla on yedinci yüzyıldan itibaren önce Britanya'da sonrasında ise tüm dünyada yaygınlık kazanmıştır. İçkiye adını veren *punch* kelimesi Sanskritçe'de *beş* sayısı anlamına gelmekte ve içkinin muhtevasında bulunan alkol, şeker, limon, su ile çay ya da baharat gibi maddeleri işaret etmektedir.

Bezelye – *Petits pois primeurs à la française*

Pilav – *Pilaf*

Dondurma – *Charlotte plombière*

Peynirli bisküvit – *Pailles pannesanes*

Meyve şekerleme – *Dessert*

Ziyafetin ardından misafirler için tertip edilen klasik müzik konseri başlamıştır.<sup>36</sup>

## II. Gün – 22 Mart 1910, Salı

Çariçe Eleonore, ziyaretin ikinci günü yanında Bulgaristan'ın İstanbul Sefiri Sarafov'un hanımını ve kızı olduğu halde Harem-i Hümayûn'u ziyaret eder.<sup>37</sup> Kendisine mihmandarlık ve tercümanlık yapmak üzere serkarın (baş mabeynci) Lütfi Bey'in yeğeni ve aynı zamanda eski sadrazamlardan Halil Rıfat Paşa'nın yeğeni Fatma Şükriye Hanım ve serkâtib Halid Ziya Bey'in kızı Hatice Bihin Hanım eşlik eder.<sup>38</sup> Çariçe'nin hareme yaptığı ziyaret bir anlamda da Çar'ın ilk gün akşamı Dolmabahçe Sarayı'na gitmesinin zeyli olarak görülebilir. Zira Çariçe de haremden kendi mevkidaşını görmek istemiştir. Fakat kendisinin bu arzusu üzerine böyle bir ziyarette padişahın kadınlarından hangisinin protokolde yer alacağı daha önceden tayin edilmemiş olduğundan sarayda kısa süreli bir telaş yaşanır. Nihayetinde Sultan Reşad'ın 1872'de nikah kıymış olduğu<sup>39</sup> ve şehzadelerden Mehmed Ziyaeddin ile Mehmed Necmeddin Efendilerin annesi Başkadınefendi Kâmures Hanım'ın Çariçe ile bir araya gelmesi kararlaştırılır. Kâmures Kadınefendi'nin Harem'de ikamet ettiği dairenin pek sade döşenmiş bulunması gerekçesiyle yabancı bir saray mensubunu ağırlamaya müsait görülmemesi üzerine Harem-i Hümayûn'un üst katında ve kara tarafındaki bir daire saraydan getirilen eşyalarla yeniden

.....

36 Konserde icra edilen eserlerin isimleri ve bestecileri Ek II'de verilmiştir.

37 *Пряпорец* [Pryaporets], No: 66, 10/23 Mart 1910, Çarşamba, s. 3.

38 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, Yay. Haz. Nur Özmel Akın (İstanbul: Özgür Yayınları, 2012), s. 363.

39 Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları* (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2012), s. 542.

düzenlenir.<sup>40</sup> Harem Dairesi'ndeki buluşmanın sonunda Çariçe'ye armağan olarak bir ıtriyat kutusu verilmiştir.<sup>41</sup> Misafirlerin İstanbul'dan ayrılmalarından önce Çar'ın Hereke ve Bilecik'e seyahate çıktığı gün Başkâtib Halid Ziya Bey Çariçe'ye Hereke tezgahlarında işlenmiş İran tarzı bir halı hediye etmek üzere Merasim Köşkü'ne gitmiştir. Çariçe Eleonere ise, Halid Ziya Bey'e, ziyaretlerinin ikinci gününde Harem-i Hümayun'da gördüğü misafirperverliğin karşılığı olarak Kâmures Kadınefendi'ye verilmek üzere müzeyyen bir çerçeve içindeki kendi portresini ve zümrüt işlemeli bir broş teslim etmiştir.<sup>42</sup> Ayrıca yine Halid Ziya Bey'in aracılığıyla Harem'de kendisine mihamdarlık yapan Fatma ve Bihin Hanımlara isminin baş harfinin işlendiği bir broş göndermiştir.<sup>43</sup>

Çar Ferdinand'ın programında ise Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'yi ziyaret etmek vardır.<sup>44</sup> Seryâveri General Markov ve mihamdarları Ahmed Fevzi Paşa eşliğinde kendisine tahsis edilen dört atlı saltanat arabası ile Yıldız Sarayı'ndan ayrılarak Yusuf İzzeddin Efendi'nin Ihlamur Kasrı'ndaki ikametgâhına giderek veliahda bir nezaket ziyaretinde bulunmuştur. Bu ziyarette Şura-yı Devlet başkâtibi Fuad Bey tercümanlık yapmış ve bu hizmeti karşılığında Çar Ferdinand tarafından kendisine birinci rütbeden sivil liyakat nişanı verilmiştir.<sup>45</sup>

Ihlamur Kasrı'ndan Sadrazam Hakkı Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağına geçen Çar Ferdinand, Çariçe ve maiyetleri ile birlikte Şişli'de bulunan Bulgar Eksarhhânesi'ni ziyaret ederler. Eksarhhâne görevlilerince bahçede karşılanan Çar, Ruhban Okulu öğrencilerin kendisi için tertip etmiş oldukları beste ile uğurlanır.

Çar, Eksarhhâne'deki ziyaretini tamamlayıp Merasim Köşkü'ne döndükten sonra sadrazam, hariciye, dahiliye ve harbiye nazırlarıyla

.....

40 Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 362-363.

41 *Tanin*, No: 558, 10 Mart 1326/ 23 Mart 1910, Çarşamba, s. 3.

42 *Прянопей* [Pryaporets], No: 71, 15/28 Mart 1910, Pazartesi, s. 2.

43 *Tanin*, No: 562, 14 Mart 1326/ 27 Mart 1910, Pazar, s. 2.

44 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-4.

45 BOA, BEO 3826/286895 18 Za 328, 25 Teşrinievvel/ 7 Kasım 1910. Bulgaristan Sivil Liyakat Nişanı, 1891 yılında ihdas edilmiş, 1946'da yürürlükten kaldırılmıştır. Hükümdar tarafından verilen nişanın altı derecesi vardır.

## BULGAR ÇARI "ÇARLAR KENTİ" NDE



Çar Ferdinand ve Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'yi maiyetleri ile birlikte İhlamur Kasrı önünde gösteren kartpostal

Sv. Sv. Kiril ve Metodiy Ulusal Kütüphanesi, Sofya, C I 949.

görüştükten sonra<sup>46</sup> yine Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen akşam yemeğine katılır.<sup>47</sup> 22 Mart akşamı tertip edilen bu yemek ziyaret programının en görkemli daveti olur. Aralarında İstanbul'da bulunan elçiler ve eşlerinin de bulunduğu yüzden fazla davetlinin katıldığı bu yemeğe hem Bulgar heyeti eşleriyle birlikte katılmıştır, hem de Osmanlı Hükümeti'nin Hıristiyan nazırlarının eşlerinin de katılmasına izin verilmiştir.<sup>48</sup> Bir istisna olarak Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın aslen Rus asilzâdegânından bir aileye mensup olan eşi<sup>49</sup> de hassaten bu yemeğe davet edilmiştir. Yemek masası Avrupa'daki teşrifat usulünce ve devletin ihtişamını göstermek amacıyla altın şamdanlar, beyaz örtüler ve çiçeklerle süslenir. Nitekim, Osmanlı sarayında büyük kalabalıklara yemek daveti vermek adeti ve alışkanlığı bulunmadığından dolayı Dolmabahçe Sarayı'ndaki ziyafet esnasında misafirlerin tamamının oturtulabileceği nispette bir sofraya yoktur. Londra'dan sipariş edilen portatif masaların da henüz İstanbul'a gelmemiş

.....  
46 "Bulgaristan Kral ve Kraliçesi", *Yeni İkdâm*, No: 10, 10 Mart 1326/ 23 Mart 1910, Çarşamba, s. 2.

47 22 Mart 1910 akşamı Dolmabahçe Sarayı'nda tertip edilen akşam yemeğinde sunulan yiyeceklerin listesi Ek III'te verilmiştir.

48 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-5.

49 Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 358.

olması nedeniyle tespit edilen bu eksikliği telafi etmek üzere birçok marangozun çalışmaları neticesinde beyaz tahtadan iskele halinde bir masa tertip edilebilmiştir. Sofraya serilen örtüler, yerleştirilen yemek takımları, şamdanlar ve içki kadehleri sarayın bu yeni mobilyasını zengin ve Avrupaî bir masa haline getirmiştir.<sup>50</sup>

Bu denli kapsamlı bir yemek davetine hazırlıksız olan sarayda kullanılmayan hurda ibrikler, mangallar ve tepsiler gibi bazı gümüş eşya eritilerek sarayda mevcut olan yemek takımlarının aynıları yeniden imal edilmiş ve böylece eksik parçalar tamamlanabilmiştir. Yemekte servis edilecek şaraplar Hariciye Nazırı Rıfat Paşa tarafından seçilmiş, Yıldız Sarayı'nın depolarından temin edilmiştir.<sup>51</sup> Ziyafetin ardından ilk akşam yemeğinin sonunda olduğu gibi misafirlere iki bölümden oluşan bir klasik müzik konseri verilmiştir.<sup>52</sup>

### III. Gün – 23 Mart 1910, Çarşamba

Seyahatin üçüncü gününün programında ilk olarak Fener'deki Sveti Stefan Bulgar Kilisesi'ni ziyaret etmek vardır.<sup>53</sup> Maiyetleriyle beraber öncelikle Dolmabahçe Sarayı'na gelen Çar ve Çariçe, erkânıyla beraber sarayın rıhtımından Söğütlü vapuruna binerler.<sup>54</sup>

Söğütlü vapuru Haliç'e girdiğinde ise Donanma-yı Osmanî tarafından selamlanır, bu esnada Mesudiye zırhlısında bulunan orkestra Bulgar Marşı'nı çalmaktadır. Sultan'ın misafirlerini görmek isteyenler de hususî istimbotları ve sandallarıyla Haliç'i hıncahınc doldurmuşlardır.

Bu coşkulu yolculuktan sonra Balat'ta bulunan, Osmanlı ve Bulgar bayraklarıyla süslenmiş kiliseye ulaşan Çar ve Çariçe kilise ruhbânı tarafından karşılanırlar. Konukları taşıyan vapurun yanaşabilmesi için hususî ve geçici surette inşa edilen iskeleden<sup>55</sup> kilisenin

50 Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 372.

51 Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 372-375.

52 22 Mart 1910 akşamı Dolmabahçe Sarayı'nda verilen konserde icra edilen eserlerin isimleri ve bestecileri Ek IV'te verilmiştir

53 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-6.

54 BOA, DH. MUI 77-1/1 09 Ra 328.

55 *Пряпорец* [Pryaporets], No: 68, 12/25 Mart 1910, Cuma, s. 2.



girişine kadar olan yola halı döşenmiş ve bir bölük jandarma ile Eyüp istihkâm taburu kilise ve etrafına yerleştirilmiştir.

Kilise’de Metropolit Avksentiy’in yönettiği *Te Deum* [Te Deum laudamus – Tanrı’ya Şükürler Olsun] duasına katıldıktan sonra iskele etrafında kendilerini takip eden ahalinin tezahüratları ile tekrar Söğütlü vapuruyla Dolmabahçe Sarayı’na ve oradan da mihmandarları Ahmed Fevzi Paşa’yı alarak Saltanat arabalarına binerek Fındıklı’daki Meclis-i Mebûsân-ı Osmanî’yi ziyaret etmek üzere hareket ederler.<sup>56</sup> Çar ve Çariçe kiliseden ayrıldıkları esnada *Radost* [Радост] isimli kadın hayır cemiyeti mensupları Çariçe’ye bir buket sunmuş, Çar Ferdinand da cemiyete 500 Leva bağışta bulunmuştur. Ayinin ardından Metropolit Avksentiy’e de birinci dereceden Aziz Aleksandır Nişanı hediye edilmiştir.<sup>57</sup>

Bulgar heyeti Meclis-i Mebûsân’a vardığında kendilerini reis Ahmed Rıza Bey<sup>58</sup> ile reis-i sanî Mustafa Asım Efendi ile bazı mebûslar karşılarlar. Ahmed Rıza Bey karşılama ve tanışma merasimi sonrasında Çariçeye kolunu takdim eder ve Çar ile Mustafa Asım

.....

56 Başmabeyinci Lütfi Bey, *Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri*, s. 129.

57 *Пряноеу* [Pryaporets], No: 68, 12/25 Mart 1910, Cuma, s. 2.

58 Meclis-i Mebusan’ı ziyaretlerinin ve gördükleri hüsn-i kabulün bir anısı olmak üzere Çar Ferdinand İstanbul’dan ayrılışları esnasında kendilerine eşlik eden heyette bulunan Bulgaristan’ın Dersaadet Sefiri Sarafov’a Ahmed Rıza Bey’e iletmek üzere “altından ma’mûl, pırlantalı gâyet kıymetdâr bir tütün kutusu” vermiştir. Hediye alan sefir ertesi gün Ahmed Rıza Bey’in evine giderek hediye bizzat takdim eder. “Kral Ferdinand’ın Hediyesi”, *Yeni İkdâm*, No: 18, 18 Mart 1326/ 31 Mart 1910, Perşembe, s. 1; ayrıca *Meclis-i Mebusan ve Ayân Reisi Ahmed Rıza Bey’in Anıları* (İstanbul: Arba Yayınları, 1988), s. 27. Diğer birçok yüksek Osmanlı bürokratına nişanlar ve madalyalar hediye edilmişken, Ahmed Rıza Bey’e böyle bir hediye verilmesinin dikkate değer bir sebebi vardır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra II. Abdülhamid hala tahtta bulunuyorken Meclis başkanlığına seçilen Ahmed Rıza Bey padişahın kendisine ihsan ettiği birinci rütbeden Osmanî ve Mecidî nişanlarını, mülkî rütbelerin kaldırılması taraftarı olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. İlkelerine sadık bir Jön Türk olan Ahmed Rıza Bey’in bu tavrını bilen Çar Ferdinand ve Sırbistan Kralı Petar, kendisine yadigar olarak bir tütün kutusu ve imzalı, çerçevesi bir fotoğraf vermişlerdir. *Ahmed Rıza Bey’in Anıları*, s. 48. Eldem, *İftihar ve İmtiyaz*, s. 384.

Bey de yan yana olmak üzere Meclis'te sultana ait olan dinlenme odasına geçilir. Daha sonra heyetler genel kurul salonuna gitmişler; Çar, Çariçe ve mihmandarları Ahmed Fevzi Paşa Sultana ait locadan müzâkereleri izlemişlerdir. Heyetteki diğer memurlar da sefirlere ait localara yerleşirler.<sup>59</sup>

Çar ve beraberindekiler oturumu yarım saat kadar takip ettikten sonra ayrılmak istediklerini reis Ahmed Rıza Bey'e iletirler ve Ahmed Rıza Bey yanında ikinci ve üçüncü reislerle birlikte kendilerini Saltanat arabalarına kadar uğurlar.

Öğleden önceki vakitlerini sur içi İstanbul'da ve Fındıklı'da geçiren Bulgar heyeti Şale Köşkü'ne dönerek, Çar Ferdinand'ın Sultan Reşad onuruna Merasim Dairesi'nde düzenlediği yemek davetine katılırlar. Padişah V. Mehmed Reşad ve Yusuf İzzeddin Efendi'nin yanı sıra Sadrazam Hakkı Paşa, Ayân reisi Said Paşa, Meclis-i Mebûsân reisi Ahmed Rıza Bey, Hâriciye Nâzırı Rıfat Paşa, Dâhiliye Nâzırı Talat Bey ve Mâliye Nâzırı Câvid Bey, Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa gibi üst düzey Osmanlı idarecileri de bu öğle yemeğinin davetlileri arasındadırlar.<sup>60</sup>

Muzika-i Hümâyûn'un Marş-ı Sultânî'yi, Bulgar Marşı'nı ve dönemin popüler parçalarını icra ettikleri yemeğin ardından istirahat salonunda yarım saat kadar vakit geçiren iki hükümdar ve maiyetleri, belki de ziyaretin en görkemli ve ilgiyle beklenen anlarından biri olan Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde düzenlenen resm-i geçidi takip etmek için saraydan ayrılırlar.<sup>61</sup>

Saraydan saltanat arabalarına binmiş olarak ayrılan kabile Be-yoğlu, Taksim, Şişli güzergâhını takiben Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne

.....

59 *Tanin*, No: 559, 11 Mart 1326/ 24 Mart 1910, Perşembe, s. 2.

60 Yemekte ayrıca Bahriye Nâzırı Halil Paşa, Adliye Nâzırı Necmeddin Bey, Orman ve Mâden ve Zirâat Nâzırı Mavrokordato Efendi ve madaması, Ticâret ve Nâfia Nâzırı Hallacyan Efendi, Madam Rıfat Paşa, Âyan reis-i sânişi Ahmed Muhtar Paşa, Birinci Ordu Kumandanı Yâver Paşa, Sofya Sefiri Asım Bey ve madaması, âyândan Müşîr Fuad Paşa ve Keçecizâde İzzet Fuad Paşa da bulunmuştur. ("Bulgaristan Kral ve Kraliçesi Hazerâtı", *Yeni İkdâm*, No:11, 11 Mart 1326/ 24 Mart 1910, Perşembe, s. 1).

61 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-6.

giderlerken halkın heyecanlı tezahüratlarıyla karşılanırlar.<sup>62</sup> Geçtikleri her yerde coşku hâkimdir. Şişli'deki Eksarhhâne binası süslenmiş, Şişli muhiti bayraklara donatılmıştır.

Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne varıldığında tüm davetliler, daha önce hazırlanmış ve her davetliye mensup oldukları gruba göre tahsis edilmiş çadırlardaki iskemlelere yerleşeceklerdir.

Mekteb-i Harbiye ve Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn talebeleri ile piyade ve topçu birliklerinden askerler de hem hükümdarlar ile heyetlerini selamlamak hem de alanın güvenliğini sağlamak için Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde yerlerini almışlardır.

Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde Otağ-ı Hümayûn ve çadırların bulunduğu yerlerin arasına birbirlerine teller ile bağlanmış sütunlar dikilmiştir. Bu sütunlardan bir tanesi Osmanlı sancağının renklerini taşıyan kırmızı beyaz kurdelelerle süslenirken, bir diğer sütun ise Bulgar bayrağının renklerini taşıyan beyaz, yeşil ve kırmızı renkli kurdeleler ile süslenmiştir.

Sultan ve misafiri alana geldiklerinde kendilerini bekleyen her kıtanın önünden geçerken durup kıtaları selamlarlar. Hükümdarlar Otağ-ı Hümayûn'daki yerlerini alınca da birliklere resm-i geçit emri verilir. Sultan Reşad sağında Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi ve solunda *hussar* üniformasını giymiş ve kendisine takdim edilen Hânedân-ı Âl-i Osman ve Murassa Osmanî<sup>63</sup> nişanlarını takmış olan

62 *Yeni İkdâm* gazetesi Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde yapılacak törene halktan yoğun ilgi olduğunu, o gün "en çok iş gören ve para kazanan kumpanyalardan biri de Tünel idaresi idi. Sık sık hareket ettirilen vagonlar, balık istifi ta'bîrinin de fevkinde idi. Vagonlarda muhadderâta tahsis edilen iki perdeli mahal İslâm hanımlara gayr-i kâfi geliyordu." satırlarıyla duyuruyordu. Ayrıca aynı gün, tramvayların da olağandan daha da sık işledikleri ama buna rağmen yine de araç bulunamadığından şikâyet edildiğini yazmaktadır (*Yeni İkdâm*, No:11, 11 Mart 1326/ 24 Mart 1910, Perşembe, s. 2).

63 Osmanî Nişanı, Sultan Abdülaziz tarafından 9 Aralık 1861 tarihinde buyrulmuş bir irade ile ihdas olunmuştur. Mevcut olan Mecidî Nişanı'ndan farklı olarak Osmanî Nişanı'nın dört rütbesi bulunan nişanın yalnızca birinci rütbesinin murassa'ı vardır. Kayd-ı hayat şartıyla verilen Osmanî Nişanlarının yalnızca irade-i seniye ile armağan edilen murassa olanları vereselere intikal ettirilmiştir. Sultan Reşad zamanının çıkarılan bir nizamname ile Osmanî

Hürriyet-i  
Ebediye  
Tepesi'nde  
Sultan V.  
Mehmed  
Reşad, Çar  
Ferdinand,  
Çariçe  
Eleonore  
ve Veliahd  
Yusuf İzzettin  
Efendi'nin  
geçit törenini  
izleyecekleri  
Otağ-ı  
Hümâyûn  
İBB Atatürk  
Kitaplığı ALB.  
145/11



Çar Ferdinand olmak üzere Otağ-ı Hümâyûn'da resm-i geçidi takip etmeye başlarlar.

Evela Harbiye Mektebi talebeleri resm-i geçide başlarlar, onları Topçu Mektebi Taburu izler. Endaht Mektebi, Birinci Fırka askerleri ve Hareket Ordusu'ndan bir tabur askerin resm-i geçidinden sonra İstanbul'da bulunan askerî birliklerin temsilcileri de hükümdarları selamlarlar.

Daha bir müddet Otağ-ı Hümâyûn'da kalarak Hariciye Nâzırı ile sohbet ettikten sonra müsaade isteyerek eşi ile birlikte kendilerine tahsis edilen arabaya binerek alandan ayrılırlar. Gece ise Bulgaristan Sefâreti'nde Çar ve Çarice onuruna tertip edilen ziyafete katılırlar. Bu ziyafetle birlikte misafirlerin seyahatlerinin resmi programı tamamlanır.<sup>64</sup>

İstanbul'un ve imparatorluğun tarihindeki birçok olaya ev sahipliği yapmış, yine birçok tasarının gerçekleştirileceği mekan

.....

Nişanı'na da diğer bazı nişan ve madalyalarda olduğu gibi askerî başarısı olanlara verilmek üzere çifte kılıç monte edilmiştir. Eldem, İftihar ve İmtiyaz, s. 216, Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları*, s. 235. Osmanî Nişanı hakkında detaylı bilgi için bkz. Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları*, s. 232-241 ve Eldem, *İftihar ve İmtiyaz*, 216-237.

64 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15-6.

olarak düşünülmüş bugün Şişli ilçesi sınırlarında bulunan Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde, 1896 yılında, Osmanlı tarım ve sanayi ürünleri büyük sergisinin açılması ve daha sonra bakteriyoloji enstitüsünün kurulması planlanır.<sup>65</sup> Ancak bu alan 1909 yılı Nisan ayından sonra yeni bir önem kazanmıştır. Zira İkinci Meşrutiyetin ilanı mücadelesinde ve 31 Mart Vakası'nda meşrutiyet rejimini savunmak üzere hayatını kaybeden Hareket Ordusu mensupları için bu tepe üzerinde bir anıt mezar yapılması kararlaştırılmıştır. Meşrutiyet uğruna verilen kayıpların anısını yaşatmak amacıyla 1909'da açılan yarışmayı Mimar Muzaffer Bey kazanmış, böylece İlan-ı Hürriyet'in üçüncü sene-i devriyesinde, 23 Temmuz 1911'de açılacak olan anıt-mezarın yapım çalışmalarına başlanmıştır. Meşrutiyet idaresinin ilk yabancı misafirini ağırlarken yeni rejime ilişkin sembolik mahiyeti öne çıkan böyle bir mekanın geçit töreni için tercih edilmesi Osmanlı hükümdarının ve hükümetinin meşrutiyete bağlılıklarını vurgulamaları bakımından dikkate değerdir. Aynı zamanda Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nin bulunduğu mekânın Bulgar Cemaati'ne ait Evlogi Georgiev Hastahanesi'ne, bugün Şişli Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nin inşa edildiği alanda yer alan Bulgar Ruhban Mektebi'ne yakınlığı<sup>66</sup> ve İstanbul Bulgar Cemaati'nin yoğun yerleşimi açısından da tercih edilmiş olması mümkündür.

Osmanlı matbuatında Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde yapılan törenin ayrıntılarından müspet bir tarzda coşkuyla bahsedilmiş olmasına karşın, Serkâtib Halid Ziya Bey ilk defa 1940 yılında, *Saray ve Ötesi* isimli yayımlanan hatıratında matbuatta kendine yer bulamayan birtakım ayrıntılara değinir. Tören mahallinde geçit resmi öncesinde ve esnasında tasviri mümkün olmayan bir kargaşa yaşanmıştır. Hem izleyiciler hem de misafirleri selamlayan askerlerin bir bölümü bulunmaları gereken yerleri kaybetmişlerdir. Askerî birlikler geçişlerinin tamamlayıp, izleyiciler dağılmaya başladıklarında bu kere

.....

65 Afife Batur, "Abide-i Hürriyet", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları), I, 58.

66 Georgi P. Kostandov, *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul: Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakiyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma 1800-2000* (İstanbul: Kreatif, 2011), s. 286, 289.

birbirleriyle karışan, yolu tıkayan arabalar ise Halid Ziya Bey'in işaret ettiği kargaşayı daha fazla artırmıştır.<sup>67</sup>

Bulgaristan hükümdarı geçit töreninin ardında Bulgar sefarethanesinde Sefir Sarafov tarafından onuruna düzenlenen akşam yemeğine katılmış, ziyaretinin üçüncü günü ve resmî programı bu suretle sona ermiştir.

#### IV. Gün – 24 Mart 1910, Perşembe

Çar Ferdinand'ın ziyaretinin dördüncü günü Mevlid Kandili'ne denk gelir. Bu suretle Sultan Reşad, Sultanahmed Camii'ndeki mevlide katılırken, Çar sivil giyinmiş olarak kendisine tahsis edilen bir arabayla Fransız sefarethânesinde [Maison de France] (Fransız Sarayı) Sefir Maurice Bompard ile buluşur ve sefarethâne yanında inşa edilmiş, Pera'nın ilk Latin Katolik mabedi olan Saint-Louis Kilisesi'nde kendisi onuruna düzenlenen ayine katıldıktan sonra Misk [bugünkü Mis Sokağı] Sokak'taki Bulgar sefarethânesine geçer.

Çarıçe Eleonore ise sabahleyin kendisine tahsis edilen arabayla ikametgâhlarından ayrılarak Şişli'deki Evlogi Georgiev Bulgar Hastahânesi'ni<sup>68</sup> ziyarete gitmiştir.<sup>69</sup> Hastahâneden ayrılan Çarıçe de Bulgar sefarethânesine gider ve burada Çar Ferdinand'la buluşur.

Çar ve Çarıçe İstanbul'da resmî program dışındaki gezintilerinde bir sonraki adımlarında İmrahor Camii'ni ziyarete giderler. Çar, kendilerine camiiyi gezdiren İmrahor Camii'nin imamına bir madalya hediye etmiş; İstanbul'a ilk gelişinde camiinin çatısının sağlam olduğunu söylemiş, şimdi ise kısmen çökmüş bulunduğunu belirtmiştir.

.....

67 Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 367-369. Halid Ziya Uşaklıgil hatıratında Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ndeki merasimin Cuma günü gerçekleştiğini ve geçit töreninin ardından padişahın Teşvikiye Camii'ne Cuma namazını kılmak üzere gittiğini yazmaktadır. Ancak geçit resmi 23 Mart 1910 Çarşamba günü yapılmıştır (*Tanin*, No: 559, 11 Mart 1326/ 24 Mart 1910, Perşembe, s. 2-3. Ve BOA HR. SFR (04) 844/55 lef 15-6).

68 Bugün aynı hastahane Türkiye Gazetesi Hastanesi adı altında hizmet vermektedir.

69 *Пряпорец* [Pryaporets], No: 66, 10/23 Mart 1910, Çarşamba, s. 3.

Buradan sonraki durakları ise Kariye Camii olur. Kariye Camii'nin sermüezzini ve serkayyumu Hafız Mustafa Efendi ile sohbet eden Çar Ferdinand kendisiyle 1896 yılında, İstanbul'u ilk ziyaretinde de karşılaştıklarını söyler. Burada bir saat kadar kalıp Tekfur Sarayı'na geçerler. Bu saraydaki âsâr-ı atıkayı da dikkatle inceleyen Çar ve Çariçe buradan çıktıktan sonra Fatih Camii'ne gitmişler, Çar akşam namazının eda edilmesini camii içinde izlemiştir.<sup>70</sup>

### V. Gün – 25 Mart 1910, Cuma

İstanbul seyahatlerinin beşinci gününde Çar'ın hususî kâtibi Dobroviç ile birlikte yine Fransız sefarethânesine gitmişler ve Saint-Louis Kilisesi'ndeki ayine katılmışlardır. Ayin sonrasında Cadden-i Kebir'de bir süre dolaşan Çar, Bulgar sefarethânesinde, Aynalı Çeşme Caddesi'nde bulunan Protestan kilisesindeki ayinden gelen Çariçe Eleonore ile buluşarak mihmandarları Ahmed Fevzi Paşa'nın da kendilerine katılmasıyla Ayasofya Camii'ne giderler. Camii'de uzun süre kalan ve yapıyı inceleyen misafirler Hazine-i Hümayûn'a gitmek üzere camiden ayrılırlar. Çar'ın camiiye girerken siperli kasketini çıkarıp takkeye benzer bir başlık takması heyeti takip eden Müslüman ahalinin dikkatini çekmiş ve bu nezaket karşısında tezahüratta bulunmuşlardır.<sup>71</sup> Çar Ferdinand, Hazine-i Hümayûn'da en çok Nadir Şah'ın (ö. 1747) hediyesi, Hindkârî incili ve murassa' tahttan etkilenmiştir. Buradan çıkan misafirler yürüyerek Esliha Müzesine gelmişlerdir. İstanbul'un fethi esnasında Haliç'e gerilen zincir Çar'ın özellikle dikkatini çekmiştir.

### VI. Gün – 26 Mart 1910, Cumartesi

Çar Ferdinand İstanbul ziyaretinin sonuna yaklaşırken bir günlüğüne şehirden ayrılmış ve doğu Marmara kıyılarında bir geziye çıkmıştır. Sabaha karşı kendisini Beşiktaş'tan alan vapurla Haydarpaşa'ya geçen Çar, maiyeti, mihmandarları Ahmed Fevzi Paşa ve Hereke

.....

<sup>70</sup> *Tanin*, No: 560, 12 Mart 1326/ 25 Mart 1910, Cuma, s. 2 ve *Yeni İkdâm*, No: 12, 12 Mart 1326/ 25 Mart 1910, Cuma, s. 3.

<sup>71</sup> *Yeni İkdâm*, No: 13, 13 Mart 1326/ 26 Mart 1910, Cumartesi, s. 1.

Fabrikası Müdürü Akif Bey'le beraber Haydarpaşa Garı'ndan hareketle önce Hereke'ye orada kısa bir dinlenmenin ardında da Bilecik'e gitmiştir. Bilecik'te buldukları süre içerisinde şehri ve civarını gezmişler, bu kısa gezintinin ardından geldikleri gibi yine Anadolu Demiryolu Şirketi'nin treniyle Haydarpaşa'ya dönmüşlerdir.<sup>72</sup> Çariçe Eleonore ise gününü İstanbul'da geçirmiş, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi adını alan, Müze-i Hümayûn'u ziyaret etmiştir. Çariçe müzeye geldiğinde müze müdürü Halil Edhem Bey tarafından karşılanır. Halil Edhem Bey'in rehberliğinde Müze-i Hümayûn'u ve Çinili Köşkü gezen Çariçe, ardından Sultanahmed Meydanı'nda bulunan *Obelisk*'i, Örne Dikilitaş'ı ve Yılanlı Sütun'u incelemiştir.<sup>73</sup>

### VII. Gün – 27 Mart 1910, Pazar

Bulgaristan hükümdarının İstanbul ziyaretinin son günü Paskalya bayramına denk gelir. Çar Ferdinand Paskalya ayinine katılmak için Saint-Louis Katolik Kilisesi'ne, Çariçe Eleonore ise Aynalı Çeşme'deki Protestan kilisesine gitmiştir. Ayinden sonra Bulgar sefaret-hânesine uğrayan hükümdar ve eşi burada bir müddet kaldıktan sonra Fransız sefarethânesinde tertiplenen ziyafete katılmak üzere Fransız Sarayı'na giderler. Ziyafet sonrasında ise maiyetindekilerle birlikte Söğütlü vapuruyla Boğaz'da bir gezinti yapmışlardır.<sup>74</sup>

### VIII. Gün – 28 mart 1910 Ayrılık Vakti

*“Bulgar Kralı memleketine İstanbul'dan ne götürdü?  
Güneşli mâî semâlı, âsûde geçen, bir haftalık hâtıra,  
Sakarya Vadisi'nde toplanmış demet demet bahar çi-  
çekleri, memûlünün gayri bir resm-i geçid ve bunların  
fevkinde bir kıymeti hâiz olan saf ve sağlam bir Os-  
manlı muhabbeti.”<sup>75</sup>*

.....

<sup>72</sup> *Tanin*, No: 562, 14 Mart 1326/ 27 Mart 1910, Pazar, s. 2.

<sup>73</sup> *Yeni İkdâm*, No: 14, 14 Mart 1326/ 27 Mart 1910, Pazar, s. 1.

<sup>74</sup> *Yeni İkdâm*, Sayı: 15, 15 Mart 1326/ 28 Mart 1910, Pazartesi, s. 1.

<sup>75</sup> “Haftalık Dedikodu”, *Kalem*, No: 80, 18 Mart 1326, Perşembe, s. 2.





Çar Ferdinand  
ve Çariçe  
Eleonore

İBB Atatürk  
Kitaplığı ALB.  
145/1

Çar Ferdinand İstanbul'dan ayrılmadan önceki son saatlerinde Müze-i Hümayûn'u ziyaret etmek ister. Kendisini müzede, müzenin kurucusu Osman Hamdi Bey'in kardeşi Halil Edhem Bey karşılar. Çar önce müzeyi gezdikten sonra, Çinili Köşke giderek buradaki çiniler hakkında da bilgi alır. Halil Edhem Bey'in misafirperverliği Çar'ın kendisine verdiği birinci rütbeden sivil liyâkat nişanıyla ödüllendirilirken, müze başkâtibi Nikolaki Efendi de aynı nişanın üçüncü rütbesine layık görülmüştür.<sup>76</sup>

Çar buradan çıktıktan sonra Sultanahmed Meydanı'nda bulunan taşları inceler ve meydandan ayrıldıktan sonra sırasıyla önce Bulgar sefarethânesine, sonrasında ise Sadrazam Hakkı Paşa ile buluşmak üzere Merasim Köşkü'ne gider. Sultan Reşad da Çar'a veda etmek üzere Merasim Köşkü'ne gelmiştir. İki hükümdar arasındaki bu son merasimin ardından Çar, Çariçe ve maiyetleri de Dolmabahçe Sarayı'na giderler ve rıhtımdan Söğütlü vapuruna binerek dönüş yolculuklarına başlarlar.

.....

76 BOA, BEO 3814/286005 16 L 1328. Aynı belgede Halil Edhem Bey'in Çar Ferdinand'dan hemen sonra İstanbul'a gelen Sırp Kralı Petar Karacorceviç tarafından birinci rütbeden Aziz Sava nişanıyla taltif edildiği belirtilmektedir.

Vapur Sirkeci'ye geldikten sonra misafirlerin karşılandığı sıradaki tertibata benzer bir şekilde uğurlanmaları gerçekleştirilmiştir. Zabitler, vükelâ, askerler, sefirler, Harbiye Nâzırı ve en son olarak da Sultan Reşad'ın gelmesiyle uğurlama merasimi başlar. Sultan Reşad misafirlerine iskeleye kadar eşlik eder.

Misafirler kendilerine eşlik eden teşyi heyeti ve mihmandarlarıyla birlikte önce Çatalca sonrasında da Edirne istasyonları yoluyla Bulgaristan'a geri dönüş yolculuğuna başlarlar. Çar ve Çariçeyi yolcu etmekle görevli heyet Çatalca'da gerekli merasimi yerine getirip Dersaadet'e döneceklerdir.<sup>77</sup>

Çar Ferdinand, eşi Çariçe Eleonore ve maiyetlerinin ilk üç günü resmî programlara tahsis edilmiş olan toplamda yedi gün süren İstanbul ziyaretleri Osmanlı saraylarında, Harem'de ve hatta İstanbul sakinleri arasında birçok ilke ve yeniliğe tanık olunmasına sebebiyet vermiştir. Meşrutiyet idaresinin ilk yabancı misafiri İstanbul başta olmak üzere heyetin geçtiği ve ziyaret ettiği Edirne, Çatalca, Hereke ve Bilecik gibi birçok kasaba ve şehirde de coşku yaratmıştır. Sarayda ve şehirde yarattığı heyecanın ötesinde bir anda gündeme gelen bu ziyaretin nedenleri ve hangi saikler üzerine gerçekleştiği düşünülmelidir.

Osmanlı basınında Çar Ferdinand'ın İstanbul'a gelişine *Tanin*'in başyazarı Hüseyin Cahid Bey gibi pek de müspet bakmayan ve bu ziyareti Rus Çarı'nın yönlendirdiğini düşünen Ahmed Şükrü Bey de *Muhacir* gazetesinde şöyle yazmaktadır:<sup>78</sup>

Bundan bir iki hafta mukaddem Balkan âfâk-ı siyâsiyâtı tehlikeli birtakım bulutlar ile muhât idi. Balkan hükûmât-ı sagîresi hükümdâranından kimisi âmâlinin masdarı olan Petersburg'a koşuyor, kimi de koşmağa vesîle arıyordu.<sup>79</sup> Avusturya- Rusya devletlerinin Balkan umûru

.....

77 BOA, BEO 3723/279188 16 Ra 328.

78 Ahmed Şükrü, "Bulgaristan Kralı'nın İstanbul'u Ziyâreti", *Muhacir*, No: 26, 6 Mart 1326/ 19 Mart 1910, Cumartesi, s. 3.

79 Ferdinand'dan sonra Sırbistan Kralı Petar da II. Nikola'yı ziyaret etmek için St. Petersburg'a gidecek, Çar Ferdinand'ın İstanbul'dan ayrılmasından sonra Nisan ayının başında da İstanbul'a gelecektir (Fatmagül Demirel, *Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler* (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), s. 120-123).

hakkında itilâfları müzâkere eder iken bu koşmaların Avusturya'yı itilâfa mecbûr kılmak üzere Rusya tarafından kurulmuş bir dolâb olduğu revş-i hâlden anlaşılmaqda idi. (...) İşte Bulgar Kralı'nın yakında pâyitahtımıza gelmesi diğerlerinin de gelmeğe karar vermesi bundan tevellüd etdi. Peşrevlik vazîfesini bu bâbda Bulgar Kralı ifâ ediyor.

Bu seyahat Avrupa'da ve Bulgaristan'da ise oldukça olumlu karşılanmıştır. Hariciye Nezareti'ne gönderilen 30 Mart ve 5 Nisan 1910 arasındaki tarihleri kapsayan matbuat özetlerinde *Politische Korrespondenz* gazetesine atıfla Ferdinand'ın İstanbul'a yaptığı ziyaretin Balkanlarda barışın garanti altına alınması ve sürdürülmesi için önemli bir adım olduğuna işaret edildiği belirtilmektedir.<sup>80</sup>

Bulgaristan hükümdarının İstanbul'a gerçekleştireceği seyahatin kesinleşmesi üzerine hem Osmanlı hem de Bulgar basınında bu bir ziyaretin muhtemel sebepleri hakkında çeşitli haberler ve yazılar yayımlanmaya başlar. Muhtemel sebepler nitelendirmesi üzerinde durmak istiyorum, zira iki ülke basını da, özellikle Çar Ferdinand'ın bir önceki ziyaret mahallinin St. Petersburg olması ve Çar II. Nikola ile görüşmesi hasebiyle İstanbul seyahatinin Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasındaki münasebetlerden ziyade tüm bölgeyi ilgilendiren politikalara ilişkin olduğu varsayımında bulunmuşlardır. Osmanlı basınında ihtimal verilen en kuvvetli gerekçe Çar Ferdinand'ın Sultan Reşad'a Sırbistan ve Karadağ'ın da dahil olacakları Balkan İttihadı'na katılmasını teklif edeceğidir. Gazetelerde çıkan haberler St. Petersburg'da Çar Nikola ve Rusya Hariciye Nazırı İzvolski ile görüşen Çar Ferdinand'a Osmanlı Devleti aleyhindeki toprak taleplerinden vazgeçmesi gerektiği ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun doğudaki, Rusya'yı tehdit eder mahiyetteki ilerlemesine karşı Osmanlılarla ittifak yapması gerektiği tavsiyesi verilmiştir.<sup>81</sup> Babanzâde İsmail Hakkı Bey de *Tanin*'deki yazısında Rusya'yı Balkan politikasının kuzey kutbu, Osmanlı Devleti'ni de güney kutbu olarak nitelemiş, müteakiben bu iki devletin başkentini de ziyaret edecek olan Çar Ferdinand'ın Osmanlı-Bulgaristan

.....

80 BOA, HR.SYS 200/38 22.04.1910 ve BOA, DH.MUI 87-1/31.

81 *Tanin*, No: 549, 1 Mart 1326/ 14 Mart 1910, Pazartesi, s. 2; No: 550, 2 Mart 1326/ 15 Mart 1910, Salı, s. 3.

sınırında yaşanan bazı çatışmaları da sona erdirerek gelecekteki bir savaş riskini ortadan kaldıracağını ve Osmanlılarla ittifak gerçekleştireceğini belirtmiştir.<sup>82</sup> Ferdinand İstanbul ziyaretinden önce Sırbistan'a Şubat ayının son haftasında da II. Nikola ile görüşmelerde bulunmak üzere St. Petersburg'a gider. Görüşmelerin odaklandığı konu Balkanlarda ve Makedonya'da statükonun muhafazasıdır. Ferdinand'ın bu ziyaretten hemen bir ay sonra İstanbul'a gelmesi ve aynı rotayı izleyen Sırp Kralı Petar Karacorceviç'in de St. Petersburg ve akabinde İstanbul seyahati birlikte düşünüldüğünde 1910 yılında kurulması muhtemel Balkan Ligi'ne Osmanlı Devleti'nin de dahil edilmek istendiği, II. Nikola'nın bu hususta müzakerelerde bulunmaları için bu iki Balkan devleti liderini eski başkentlerine gönderdiği muhtemel görülmektedir.<sup>83</sup>

Seyahat öncesinde üzerinde durulan bir diğer ihtimal, heyetlerin Makedonya meselesini görüşmek maksadıyla bir araya gelecekleridir. Bulgaristan tarafının isteği ve teklifi Makedonya'ya idarî özerklik verilmesidir. Bölgeye bu yeni statü verildiği takdirde, Bulgaristan tıpkı çeyrek asır önce, 6 Eylül 1885 tarihinde Şarkî Rumeli Vilayeti'ne karşı takip ettiği siyasetin başarıya ulaştığı gibi gelecekteki özerk Makedonya'yı da ilhak edebilecektir.

Üçüncü ve son ihtimal ise bu ziyaretten iki yıl önce siyasî bir kriz sonucu bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan'ın sınır komşusu Osmanlı Devleti ile süregelen anlaşmazlıkları ve çatışmaları sona erdirmek, yeniden iyi ve karşılıklı güven telkin eden ilişkiler tesis etmek amacı taşıdığı iddiasıdır.

Arada hoşnutsuz yorumlar ve değerlendirmeler olsa da Ferdinand'ın İstanbul ziyaretinin hem Osmanlı matbuatında hem de kamuoyunda ilgi uyandırdığı anlaşılıyor. Çar'ın hayatına ve gündelik işlerine dair gazetelerde çıkan yazılar bu varsayımı destekler niteliktedir. *Sabah* gazetesinin 19 Mart 1910 tarihli sayısında oldukça detaylı

.....

82 *Tanin*, No: 551, 3 Mart 1326/ 16 Mart 1910, Çarşamba, s. 1.

83 Sacit Kutlu, "Balkan Savaşı Öncesi Büyük Güçlerin ve Bölge Devletlerinin İttifak Hesapları", Mustafa Türkeş (ed.) *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafî Duruşlar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), I, 191.

bir Ferdinand biyografisi neşredilir,<sup>84</sup> benzer bir ilgiyi gösteren bir diğer örnek ise *Yeni İkdam* gazetesinde ziyaretin ikinci günü olan 22 Mart 1910 tarihinde çıkan ve Çar'ın gündelik hayatında neler yaptığı ile ilgili bir yazıdır.<sup>85</sup>

Nitekim, ziyaret öncesi üzerinde durulan ihtimallerin gerçekleşmediği seyahatin ardından yaşanan gelişmelerin ve olayların seyri-ne bakıldığında kolaylıkla görülecektir. Zira söz konusu Balkan İttifakı kurulmasına karşın bu birlikte Osmanlı Devleti'ne yer verilmemiş, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın dahil olduğu ittifak Makedonya'yı kendi idareleri altına alabilmek için iki yıl sonra, neticesinde Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarını kaybedeceği Balkan Savaşı'nı başlatmıştır.

Basında tartışılan ihtimallerin ötesinde Bulgaristan heyetinin İstanbul'da buldukları süre zarfında Hariciye Nazırı Rıfat Paşa ve hariciye bürokratlarıyla yaptıkları görüşmeler ziyaretin somut gerekçesi olarak addedilmelidir. Bulgaristan ile sınır komşusu ve eski hakimi Osmanlı Devleti arasındaki 1908 yılındaki tam bağımsızlık ilanının ardından zuhur eden diplomatik ve medeni hukuk alanına ilişkin meselelerin çözümü amacıyla Osmanlı ve Bulgar diplomatları bir araya gelmişlerdir. Bulgaristan Başvekili Malinov ve Hariciye Nazırı Liyapçev'in başında bulunduğu Bulgar heyetinin Osmanlı diplomatlarıyla Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın konağında gerçekleşen toplantılarında alınan kararların ana hatları basına bildirilmiş;<sup>86</sup> 30 Mart tarihini taşıyan Rıfat Paşa imzalı detaylı bir genelge [*circulaire*] halinde de Osmanlı sefaretlerine gönderilmiştir.<sup>87</sup>

.....

84 "Ferdinand Hazretleri- Hayat-ı Hususiye ve Siyasîyesinden Bir Nebze", *Sabah*, No: 7360, 6 Mart 1326/ 19 Mart 1910, Cumartesi, s. 2.

85 " 'Ferdinand' Hazretlerinin Hayat-ı Hususiyesi", *Yeni İkdam*, No: 9, 9 Mart 1326/ 22 Mart 1910, Salı, s. 2.

86 *Tanin*, Sayı: 562, 14 Mart 1326/27 Mart 1910, s. 1

87 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 16, koduyla metinde referans verdiğim genelgeyi baştan sona dek okuyarak Türkçe'ye aktarılmasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Selami Varlık'a içten teşekkürlerimi sunarım. Genelge, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde varak şeklinde numaralandırılmıştır. Bu nedenle belgeye referans verirken bu noktayı dikkate alarak sayfalara *a* ve *b* ifadelerini ilave ettim

Rıfat Paşa'nın tertip ettiği Fransızca genelgede Çar'ın İstanbul'a gelişinden evvel iki devlet arasındaki ilişkilerin mahiyetine işaret edildikten sonra, heyetlerin toplantısında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın iç siyasetlerine dair kati suretle değinilmediği, yalnızca Bulgaristan'ın bağımsızlığının ardından ortaya çıkan bazı sorunların çözümü üzerinde durulduğu belirtilmiştir. Bu suretle iki seneden beri gergin devam ilişkilerin makul bir seviyeye getirilmesi amaçlanmıştır. Heyetlerin toplantı gündeminde beş temel mesele müzakere edilmiştir.

Müzakerelerin ilk gündem maddesini iki devlet arasında yürürlükte olan ticaret antlaşması teşkil etmiştir. Osmanlı heyeti, Bulgaristan ile bağımsızlığını kazanmadan evvel düzenlenmiş olan ticaret muahedesi Bulgaristan'a bazı ticarî ve iktisadî kolaylıklar sağlamakta olduğundan, devletin yeni hukukî statusüne uygun olarak diğer tüm yabancı devletlerle yürütülen düzenlemelere koşut yeni bir antlaşma yapılması gerekliliği misafir heyete bildirilmiştir. Bulgar diplomatlar ileri sürülen bu şarttan hoşnut olmasalar da yeni bir muahede için gereken hazırlığı yapmayı kabul etmişlerdir.<sup>88</sup>

Yine Bulgaristan'ın bağımsızlığıyla ilgili olan bir diğer gündem maddesi tabiiyet sorununa ilişkindir. Aynı zamanda mülkiyet sorunu ile doğrudan bağlantılı olan tabiiyet meselesinin halli için ivedilikle ve tarafların eşit katılımı ile temsil edilecekleri bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Teşkil edilecek komisyonun görevlerinden ilki kimlerin Bulgar tebaası kimlerin Osmanlı tebaası addedileceklerinin tespit edilmesidir. Zira Osmanlı tarafı Yunanistan'la uzun yıllardan beri devam eden tabiiyet sorununun bir benzerini Bulgaristan'la da yaşamak istememektedir.<sup>89</sup> Osmanlı heyeti, tabiiyet tespitinin ardından Bulgaristan vatandaşlığında olanlara devletlerarası hukuk ilkelelerine uygun olarak muamele edileceğini bildirmiştir. Buna göre Bulgar tebaasının Osmanlı Devleti'nde de mülkiyet edinmesine izin verilecektir. Osmanlı Devleti tabiiyet ve mülkiyet konusunda mütekabiliyet esasının geçerli olması gerektiğini savunmaktadır.<sup>90</sup>

.....

88 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 16, vr. 2b ve 2a.

89 *Tanin*, No: 562, 14 Mart 1326/ 27 Mart 1910, Pazar, s. 1.

90 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 16, vr. 2a ve 3b.

Rıfat Paşa'nın tamiminde yer alan üçüncü gündem maddesi iki devlet arasındaki hudut tahdidi meselesine ilişkindir. Genel olarak sınır anlaşmazlığı meselesinin taraflar arasındaki kara hududun ortak kullanılan dağ yollarından geçmesi ve dolayısıyla sınır civarında yaşayanların bu yolları kestirme olarak kullanırlarken gayri ihtiyari sınır ihlali yapmaları nedeniyle ortaya çıkıldığı tespit edilmiştir. Hudut sorununun çözümü için bir heyet teşkil edilmesine karar verilmekle birlikte, heyetin karara varırken kesinlikle toprak terki konusunun söz konusu olamayacağı vurgulanmıştır. Hâlihazırda geçici bir çözüm olmak üzere sorun yaşanan bölgelere sınır polisleri yerleştirilmesi, polislerin yetki ve görevlerini belirtmek üzere ve sınır bölgesinde yaşayan ahali için bir talimatnâme hazırlanması kararlaştırılmıştır.<sup>91</sup>

Genelgede yer alan dördüncü mesele ise muhtemelen heyetlerin en az anlaşmazlık yaşadıkları madde olmuştur. Köstendil-Kumanovo arasında inşa edilmek istenen demiryolu hattının projesi halihazırda Üsküp'ün kuzeyinden geçecek şekilde hazırlanmıştır. Ancak inşaatın güzergahında yapılacak bir tadilatın, yani yolun Köstendil-Kratova istikametinde, Üsküp'ün güneyine inşa edilmesi Osmanlı iktisadî çıkarları bakımından daha yararlı olacağı ifade edilmiştir. Aynı zamanda Bulgaristan'ın da çıkarlarıyla örtüşen böyle bir durum üzerinde kolaylıkla mutabakat sağlanmıştır.<sup>92</sup>

Rıfat Paşa'nın Osmanlı ve Bulgar heyetleri arasındaki görüşmenin ardından kaleme aldığı genelgede son olarak değindiği, temsilciler arasında en şiddetli fikir ayrılıklarının yaşandığını belirttiği mesele Bulgar Eksarhlığı hakkında yapılan tartışmalar olmuştur. Bulgar diplomatlar Fener Ortodoks Patrikhanesi'ne karşı Bulgarların yürüttükleri siyasî ve ruhanî mücadelede önemli bir aktör olan Eksarhhane'nin mevcut gücünün muhafazası için İstanbul'da kalması arzusunda olduklarını belirtmişler, Rıfat Paşa da bu talebe itiraz edilmeyeceğini açıklamıştır. Ancak temel anlaşmazlık Eksarhlık seçimleri ve bu seçimlere kimlerin, hangi tabiiyette olanların katılabileceği noktasında yaşanmıştır. Osmanlı heyeti, yıllardır takip edilen devlet politikası doğrultusunda Bulgar Eksarhı'nın ve onu seçme

.....

91 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 16, vr. 3b ve 3a.

92 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 16, vr. 3a ve 4a.

yetkisine sahip ruhanîlerin Osmanlı tebaası olması gerektiği şartını hatırlatmış ve bu hususta ısrar etmiştir. Bulgar temsilciler kiliselerin ve ruhanîlerin devletler, sınırlar üstü yetkileri olduğundan hareketle Rıfat Paşa'nın ısrarına karşı çıkmışlar; Erksarhlık meselesi de nihâî bir çözüme kavuşturulamamış, ileride tekrar bir araya gelecek heyetlerin müzakerelerine tevdi edilmiştir.<sup>93</sup>

### Sonuç

Çar Ferdinand Osmanlı Sarayı'na misafir olan ne ilk ne de son hükümdardır. Üstelik Ferdinand'ın, Osmanlı başkentine gelen en görkemli hükümdar olduğunu iddia etmek de kolaylıkla kabul edilebilecek bir beyan değildir. Zira kendi ülkesinden daha büyük devletlerin imparatorları da Osmanlı saraylarında ağırlandı. Osmanlı Devleti'nden kopmuş ve bağımsızlığını elde etmiş bir devletin hükümdarının Genç Türkler'in yeniden ihya etmeye çalıştıkları meşrutiyet Türkiye'si'ne misafir olması bu ziyaretin özellikle Osmanlı matbuatında en çok vurgulanan veçhesi olmuştur.

Bulgaristan'dan gelen kafilenin İstanbul'da buldukları süre boyunca ve sonrasında dikkati çeken önemli anekdotlardan bir tanesi, gazetelere yansıyan haberlerde ve daha sonra bu ziyaretin anısına hazırlanan fotoğraf albümünde de görülebileceği üzere, Sultan Reşad'ın Çariçe Eleonore'u birçok defa koltuklaması ve bu suretle Çariçe'ye kavalyelik yapmasıdır. Osmanlı toplumunda, özellikle de Müslümanlar arasında kamusal alanda kadın ve erkeğin bu şekilde bir arada bulunabilmesinin pek de mümkün olmadığı bir dönemde Müslümanların Halifesi ve Osmanlı padişahı olan Sultan Reşad tüm kamuoyunun önünde, yabancı ajansların da takip ettiği törenlerde Çariçe'ye bu şekilde eşlik etmesi oldukça heyecan yaratmıştır. Üstelik bu hareketi, bilinçli bir tercih olduğunu belirtecek şekilde, bir defa değil, hem Çar ile Çariçeyi taşıyan tren Sirkeci İstasyonu'na geldiğinde tanışma töreninin yapılacağı hünkâr çadırını giderlerken, hem ziyaretin en görkemli anlarından olan Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde yapılan tören sırasında hem de Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen yemekler esnasında yapmıştır.

.....

93 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 16, vr. 4b ve 5b.



Sultan Reşad'ın yanında Çar ve Çariçe Meclis-i Mebusân'ı ziyaret ettiklerinde bu sefer Meclis başkanı Ahmed Rıza Bey Çariçe'nin koluna girerek kendisine eşlik eder. Kuşkusuz bu hareket bir nezaket gösterisinin yanında Avrupa'ya verilen bir mesaj olsa gerekir. Sultan Reşad'ın ve Ahmed Rıza Bey'in jestleri Osmanlı tarihinde bir ilk olmamakla beraber dikkate değer bir harekettir. Kalabalıklar önünde yabancı bir kadına kavalyelik yapan ilk Osmanlı Sultanı 1869'da İstanbul'a gelen Fransa İmparatoriçesi Eugenie'yi eşlik eden Sultan Abdülaziz olsa da benzer bir jestin tekrarlanması için yarım asra yakın bir sürenin geçmesi gerekecektir.<sup>94</sup>

Ziyaret süresince öne çıkan ve dikkati çeken bir diğer nokta Osmanlı ve Bulgar heyetlerinin bir araya geldikleri, hatta Avrupa devletleri sefirlerinin de davet edildikleri görkemli akşam yemekleri için yapılan hazırlıklardır. İkisi Sultan Reşad tarafından misafirlerinin onuruna Dolmabahçe Sarayı'nda verilmiş, biri de ev sahibine teşekkürlerini sunmak isteyen Çar Ferdinand tarafından düzenlenen toplamda üç ziyafetin menüleri ve yemek esnasında yapılan iyi niyet beyanlarının detayları, nişan tevdieleri, orkestranın ne tarz müzik icra ettiği gibi detayları da gazetelerde yayımlanmıştır. Bu menülerde özellikle fark edilmesi gereken nokta, ziyafetlerde servis edilen yemeklerde otantik olma kaygısının bulunmamasıdır. Fransız, İngiltere ya da Avrupa'nın herhangi bir sarayında da karşılaşılabilecek yemekler –en azından- Sarayın kendisini ait gördüğü dünyayla ortaklığını yalnızca bir tören gibi gerçekleştirilen yemeklerle şeklen değil içerik olarak da ispat etmeye çalışması gibidir. Son derece "Avrupalı" olarak gerçekleştirilen bu yemeklerin ardından yine müzik türü olarak klasik batı müziği tercih edilmiştir.

Bulgaristan hükümdarının eski başkentinde bir hafta süren ziyaretinin sebepleri hakkında hem Osmanlı matbuatında hem de Bulgar ve Avrupa basınlarında çeşitli varsayımlarda bulunulmuş, ziyaretin gerçekleşmesindeki en kuvvetli ihtimalin Osmanlı Devleti'nin de kurulması düşünülen Balkan İttihadi'na dahil olması için davet edilmesi olduğu ifade edilmiştir. Ancak Çar Ferdinand'ın misafirliğinin sonuna doğru ortaya çıkan haberler ve bilhassa Hariciye Nazırı

.....

94 Beydilli, "İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul", s. 49.

Rıfat Paşa'nın tanzim ettiği genelge iki devletin heyetleri arasında hangi meselelerin gündeme geldiğini ve müzakere edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin de dahil olacağı düşünülen Balkan İttihadı, yeni devletlerin de katılımıyla nihâî şeklini 1912 yılında alacaktır. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'dan müteşekkil olan birlik, Çar Ferdinand'ın ziyaretinden iki yıl sonra, Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti'ne çok ağır mağlubiyetler yaşatmış, imparatorluğun adeta can damarı olan Rumeli topraklarının kaybına neden olmuştur.

## Ek I

[Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan Çar Ferdinand ve Çariçe Eleonore'un ziyaretlerinin resmî mahiyette olan ilk üç günlük programının günümüz harflerine aktarılmış halidir.]<sup>95</sup>

Zât-ı Hazret-i Padişâhiye Mülâki Olmak Üzere  
Mart-ı Rûmî'nin Sekizinci Pazar Ertesi günü Dersaadet'e  
Muvâsalat Edecek Olan Bulgar Kral ve Kraliçesi Hazerâtı  
Haklarında İcrâ Olunacak Merâsim-i Teşrifâtiye Programıdır

Müşârunileyhimâ hazerâtının Dersaadet'te buldukları müddetçe mihmandarlıklarına tayin buyurulan Ferik Ahmed Fevzi Paşa ve Mirlivâ Salih Paşa ve Hariciye Kalem-i Mahsus Müdürü Salih Bey ve Miralay Ziya Bey tren-i mahsus ile Çatalca'ya kadar azimet edecekler ve işbu trende Bulgar sefiri dahi maiyeti ile beraber bulunacaktır[.] Sofya sefiri Asım Bey dahi Çatalca'ya kadar gidecektir[.]

Kral ve Kraliçe hazerâtının râkib oldukları tren Cısr-ı Mustafa Paşa'ya muvâsalat eyledikte kaymakam-ı kaza ile mahallî kumandanı ve cihet-i askeriyeden tertip olunacak miktar asâkir-i Osmaniye istasyonda bulunup râsime-i istikbali ifâ edecek fakat vaktin geç olması hasebiyle müşârunileyhimâ hazerâtının uykuda bulunacakları muhtemel olmakla musika terennümsâz olmayacaktır[.]

İkinci Ordu-yı Hümâyûn kumandanı ve Edirne valisi ile kumandan ve vali taraflarından intihâb edilecek erkânın büyük üniformalarıyla ve tensîb olunacak miktar asâkir-i Osmaniye musikasıyla Edirne İstasyonu'nda bulunarak Kral ve Kraliçe hazerâtının râkib oldukları trenin muvâsalatında haklarında merâsim-i ihtirâmiye ifâ ve musika Bulgar Marşı'nı terennüm eyleyecektir.

[2] Pazar ertesi günü Kral ve Kraliçe hazerâtının râkib oldukları tren alafranga saat üç buçukta<sup>96</sup> Sirkeci sahiline muvâsalat edeceğinden ândan evvel Zât-ı Hazret-i Şehriyâri maiyet-i şâhânelerinde Veliahd-ı Saltanat Efendi hazretleriyle Sadr-ı âzâm[.] Hâriciye[.] Dâhiliye[.] Harbiye[.] Bahriye ve Nâfia Nâzırları ve Teşrifât-ı

95 BOA HR. SFR (04) 844/55 Lef 15. Toplam altı sayfa olan programın kendi sayfa numaraları metinde köşeli parantez içinde [] gösterilmektedir.

96 Belgenin aynı gömlekte bulunun Fransızca nüshasında saat üç (3) yazılmıştır.

Umûmiye Nâzırı ve Saray-ı Hümâyûn erkânından Ser-kurena[,] Ser-kâtib ve Ser-yâver ve Birinci Ordu Kumandanı ve Erkânı-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi ve Birinci Fırka Kumandanı[,] Şehremine Vekili[,] Birinci Daire-i Belediye Reisi[,] Emniyet-i Umûmiye Müdürü[,] İstanbul Vali Vekili[,] Polis Müdürü bulunacaklardır[.] Tam nizam maa-musika bir bölük asker sancak ile mensup oldukları alay kumandanının kumandasında bulunacak[,] Kral ve Kraliçe hazerâtının muvâsalatlarında Zât-ı Hazret-i Padişâhî müşârünileyhimânın râkib oldukları vagonun önünde kendilerine râsime-i hoş âmedîyi ifâ buyuracaklardır[.] O esnada musika Bulgar Marşı'nı terennüm eyleyecektir[.] Vagondan inildikte Kral ve Kraliçe hazerâtı maiyetleri erkânını takdim edecekleri gibi Zât-ı Hazret-i Padişâhî dahi maiyetlerinde bulunan zevâtı müşârünileyhimâyâ takdim buyuracaklardır[.] Bâdehu bölüğün önünden geçilerek Söğüdü Vapur-ı Hümâyûnu'na rükûb buyurulacak ve maiyet memurlarının bir kısmı dahi diğer istimbottara râkib olacaklardır[.] Oradan Dolmabahçe'ye müteveccihen hareket edildikte güzergâhta bulunan süfun-i şâhâne taraflarından top endahtı ile beraber merâsim-i sâire-i bahriye ifâ edilecektir.

[3] Dolmabahçe Saray-ı Hümâyûnu'nda maiyet-i seniyye bölüğü ve mabeyn-i hümâyûn erkânının diğer kısmı ve memurini büyük üniformalarıyla hazır bulunacaktır[.] Musika-i Hümâyûn dahi orada bulunacaktır.

Sahil Saray-ı Âliye'ye muvâsalat olundukta resm-i selâm-ı ihtirâm icrâ ve musika tarafından Bulgar Marşı terennüm olduğu halde hükümdârân hazerâtı ve maiyetleri Saray-ı Hümâyûn dâhilinde bir müddet ârâm buyurduktan sonra Zât-ı Hazret-i Padişâhî Kral hazretleriyle karşılarında Teşrifât-ı Umûmiye Nâzırı ve Kraliçe hazretleriyle veliahd-ı saltanat efendi hazretleri karşılarında Ahmed Fevzi Paşa bulunduğu halde dörder atlı saltanat arabalarına rükûb buyuracaklar[.] Müşârünileyhimânın maiyet memurları ikişer atlı saray-ı hümâyûn arabalarına alâ-merâtibihim râkib olacaklar ve işbu arabalarda mihmandarlar ve teşrifât memurinden alâ-derecâtihim birer zât bulunacaklardır[.] Müşârünileyhimâ hazerâtının ikametlerine tahsis buyurulan Merâsim Dairesi'ne bu veçhile muvâsalat olundukta daire pişgâhında maa-sancak bir miralay kumandasında olarak bir bölük bulunacak ve bir askerî musikasını dahi hazır bulunarak Bulgar Marşı terennümsâz olacaktır[.] Dolmabahçe Sahil Saray-ı Hümâyûnu'ndan

Merâsim Dairesi'ne kadar güzergâhta sunuf-i muhtelifeye mensup asâkir-i Osmâniye bulunup resm-i selâmı ifâ edecekler ve saltanat arabalarının önünde [4] ve arkasında birer miktar süvârî asâkir-i Osmâniye bulunacaktır[.] Bir müddet Merâsim Köşkü'nde ârâm edildikten sonra Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî ile Veliahd-ı Saltanat Hazretleri avdet buyuracaklardır[.] Yevm-i mezkûr akşamı Saray-ı Hümâyûn'da bir ziyâfet-i hususiye tertip olunarak bunda Kral hazretlerinin maiyetleri erkânının ileri gelenleri hazır bulunup diğer kısmı Merâsim Dairesi'nde ta'am eyleyeceklerdir[.] Ziyâfet-i seniyye esnasında Musika-i Hümâyûn terrenümsâz olacağı gibi bade't-ta'am bir konser verilecektir[.] İşbu ziyâfette bulunmak üzere Kral ve Kraliçe hazerâtının Dolmabahçe Sahil Saray-ı Hümâyûnu'na muvâsalatlarında Sadr-ı Âzâm ve Hariciye Nazırı paşalar ve Saray-ı Hümâyûn erkân ve memurini müşârünileyhimâyı binek taşından ve Zât-ı Hazret-i Şehriyârî ile Veliahd hazretleri yukarı kat nerdübân başından istikbâl eyleyeceklerdir[.] Müşârünileyhimânın esnâ-yı avdetlerinde yine bu veçhile teşyî' olunacaklardır[.]

Ertesi Salı günü Kral hazretleri veliahd-ı saltanat hazretlerine iade-i ziyâret eyleyecek ve orada lüzumu miktar asâkir-i Osmâniye tarafından resm-i selâm ifâ olunacak ve müşârünileyhi hazretlerinin maiyetlerine tayin olunacak yâverler tarafından istikbâl edilecektir[.] Sâir şehzâdegân hazerâtına kartvizit bırakacaklardır[.] Yevm-i mezkûrda Kral hazretleri tarafından tayin olunacak [5] saatte Heyet-i Vükelâ ve Âyân ve Mebusân Reis-i Evvel ve Sânileriyle bilcümle süferâ-yı düvel-i ecnebiyeyi arzu edecekleri surette ikametgâhlarında kabul eyleyeceklerdir[.] Gerek taraf-ı şâhânedan ve gerek Kral hazretleri tarafından verilecek nişanların te'âtisi salı günü vukû'bulacaktır.

(Salı günü Kral hazretleri Eksarhhâne'yi ziyâret edecektir 3<sup>1/2</sup> alafranga)<sup>97</sup>

O akşam Saray-ı Hümâyûn-i Mülûkâne'de misâfirîn-i kirâm şereflerine bir ziyâfet-i seniyye-i resmiye keşide buyurularak işbu ziyâfet-i seniyyeye nezd-i Devlet-i Aliyye'de mukim bi'l-cümle süferâ zevceleriyle beraber davet edilecektir[.] Ziyâfet-i seniyye için tayin buyurulacak saatten yarım saat evvel med'uvîn Saray-ı Hümâyûn'a gelerek yukarı katta tertib olunacak salona alınacaklardır[.] Muayyen

.....

97 Bu kısım metne sonradan kurşun kalemle ilâve edilmiştir.

olan saatte Kral ve Kraliçe hazerâtının vürûdlarında bir gün evvelki tertib veçhile istikbâl ve teşyî' olunacaklardır[.] Kral ve Kraliçe hazerâtı oda-i âlide bir müddet ârâm ve Zât-ı Hazret-i Şehriyârî ile mülâkat eyledikten sonra dışarıdaki salonda bir daire teşkil eylemiş olan bi'l-cümle süferâ-yı düvel-i ecnebiye ve zevceleri ile görüşülerek ta'âm salonunu teşrif buyuracaklardır[.] Ta'âmdan sonra yine büyük salonda süferâ ve zevceleri ve kral hazretlerinin maiyetleriyle biraz görüşülüp misâfirîn-i kirâm avdet eyleyeceklerdir[.]

[6] (Çarşamba Bulgar Kilisesi'ne gidecek –sabahleyin [saat]8-)98

Ertesi Çarşamba günü Merâsim Köşkü'nde Zât-ı Hazret-i Padişâhî'nin şeref-i hümayûnlarına Kral ve Kraliçe hazretleri tarafından bir kuşluk ta'âmı verilecek ve bade't-ta'âm saat sekiz buçukta Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde icrâ edilecek resm-i geçide azimet buyurulacaktır[.] Dört atlı bir arabaya Zât-ı Hazret-i Şehriyârî ile Kral hazretleri ve muvâcehelerinde mihmandar paşa ve ikinci dört atlı arabaya Kraliçe hazretleri veliahd-ı hazretleri muvâcehelerinde diğer mihmandar paşa bulunduğu halde teşrif buyurulacaktır[.] Birinci dört atlı arabanın önünde maiyet-i seniyye süvârîsinden bir bölük ve ikinci dört atlı arabanın arkasında mezkûr süvârîden bir bölük bulunacağı gibi her iki arabanın ciheteyninde esb süvâr oldukları halde ser-yâver[,], İstabl-ı Âmire müdürü[,], maiyet-i seniyye kumandanı ve yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî bulunacaklardır[.] Diğer arabalara maiyet memurini ve mihmandarlar ve teşrifât memurîni râkib olacaklardır[.] resm-i geçitten sonra bu tertip veçhile avdet buyurularak Dolmabahçe Saray-ı Hümayûnu'na muvâsalat edilecek badehû Kral ve Kraliçe hazretleri Merâsim Köşkü'ne avdet eyleyeceklerdir[.] O akşamdan itibaren ziyâret-i kralînin kısm-ı resmîsi hitam bulup müşârünileyhimâ dört gün suret-i hususiyede misâfir kalacak[...]<sup>99</sup> Bu dört gün zarfında tertibata aid program Kral hazretleri tarafından beyân buyurulacak arzu veçhile tanzim edilecektir[.]

Müşârünileyhimâ hazerâtının Dersâdet'ten avdet ve hareket edecekleri gün muvâsalatlarında icrâ edilmiş olan merâsimin aynı tatbik olunacaktır.

.....

98 Bu açıklama metne sonradan kurşun kalemle ilâve edilmiştir.

99 Metnin burasında yaklaşık bir satırlık bir yer jilette kesilerek çıkartılmıştır.

## Ek II

21 Mart 1910 Pazartesi günü akşamı Dolmabahçe Sarayı'nda tertip edilen akşam yemeği sonrasında Bulgaristan Çarı ve maiyeti onuruna verilen konserde çalınan eserler ve bestecilerinin listesi:<sup>100</sup>

Birinci kısım – Orkestra Konseri:

- I. Richard Wagner – *Tannhäuser*, Marche
- II. Georges Bizet – *L'Arlesienne* (suite)
- III. Oscar Straus – *Walzertraum*, Valse
- IV. Sebastian Bensen Schlesinger – *Marche Nuptiale*
- V. Pietro Mascagni – *Cavalleria Rusticana*, Fantaisie
- VI. Carl Maria von Weber – *Invitation à la Valse*
- VII. Paul Lacome – *La Feria*, Suite Espagnole
- VIII. Richard Wagner – *Rienzi*, Overture

İkinci kısım – Oda Müziği:

- I. Franz [Ferenc] Liszt – *Ballade No: 2*, (Piyano ile)
- II. a) Henryk Wieniawski – *Souvenir de Moscou*, (Keman ile)  
b) Pablo de Sarasate – *Danse Espagnole*, (Keman ile)
- III. Anton Rubinstein – *Trio op. 15*  
a) Andante b) Final (Piyano, Keman ve Viyolonsel için)
- IV. Richard Wagner – Duo d'amour *Tristan et Isolde* (Piyano ile)
- V. a) Henri Rabaud – *Romance sans paroles* (Viyolonsel ile)

.....  
100 Osmanlı matbuatına yansımayan ilk akşam icra edilen bu konserden haberdar olmamı sağlayan ve şahsî arşivinde bulunan bu konserin resmî programını benimle paylaşma nezaketini ve cömertliğini gösteren sayın Emre Aracı'ya samimî şükranlarımı sunarım. Ayrıca bkz. Emre Aracı, "Wagner'in İstanbul Rüyası", *Andante* (Nisan 2013), s. 32-35.

- b) Robert Schumann – *Rêverie* (Viyolonsel ile)  
 VI. Michał Bergsan [Bergson] – *Scène et Air* (Klarnet ile)  
 VII. a) Ede Poldini – *Marche mignonne* (Piyano ile)  
 b) Franz [Ferenc] Liszt – *Rhapsodie Hongroise* No: 11  
 (Piyano ile)

— برنجی قسم —  
 اوردکترو طرقتدن و برجه جک قونسر

۱ — مارش تانوزده . . . . . (واگنر)  
 ۲ — آلمسین . . . . . (بیته)  
 ۳ — وازده توم . . . . . (او. شتراوس)  
 ۴ — مارش نویسال . . . . . (س. ب. شله زینگر)  
 ۵ — قنرله ربه روستیقانا . . . . . (ماسقانی)  
 ۶ — کونیا میون آوالس . . . . . (وهر)  
 ۷ — لاهرییا سوویت . . . . . (لاقوم)  
 ۸ — دی به نزی نودرتور . . . . . (واگنر)

— اکتبی قسم —  
 پیانو حلقه جک قونسری

۱ — پالت . . . . . (لیست)  
 ۲ — ه آه و دلیر دیمو سلفو (دیه تالمسکی) } کمان ایله  
 ۳ — د ب دالس اسپاتیول (سارازات) }  
 ۴ — تریو (روچشتاین) کمان ویولونسل و پیانو ایله  
 ۵ — دوکو دامور . . . . . (واگنر) پیانو ایله  
 ۶ — ه ابرومالس سان پارول (رابو) } ویولونسله ایله  
 ۷ — د ب دهوری . . . . . (شومان)  
 ۸ — سن . . . . . (برغان) کلارینت ایله  
 ۹ — مارش میسیون . . . . . (پولدینی) پیانو ایله

21 Mart 1910 Akşamı Düzenlenen Konserin Fransızca ve Osmanlıca Programı  
 Emre Aracı Arşivi



### Ek III

22 Mart 1910 Salı günü akşamı Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen akşam yemeğinde misafirlere ve davetlilere sunulan yiyeceklerin listesi Osmanlı basınında –*Tanin* ve *Yeni İkdam*'da- aynı olmakla birlikte, Bulgaristan'da yayımlanan *Pryaporets* gazetesinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu sebepten dolayı hem Türkçe hem de Bulgaristan'da neşredildiği haliyle Fransızca listeyi ard arda vereceğim.

*Tanin* ve *Yeni İkdam*'ın yayımladıkları yemek listesi:<sup>101</sup>

- Çorba
- Fransız Böreği
- Levrek Balığı
- Sebzeli dana eti
- Salçalı tavuk
- Punc
- Kuzu eti kızartması
- Mantarlı enginar
- Pilav
- Dondurma
- Peynirli bisküvit
- Meyve şekerleme

Bulgaristan'da yayımlanan *Pryaporets* [Пряпорец] gazetesini okuyucularına sunduğu yemek listesi:<sup>102</sup>

- Potage Souveraine
- Bouchées Chantecler

.....  
101 *Tanin*, No: 558, 10 Mart 1326/ 23 Mart 1910, Çarşamba, s. 2; *Yeni İkdam* No: 10, 10 Mart 1326/ 23 Mart 1910, Çarşamba, s. 3.

102 *Пряпорец* [Pryaporets] No: 68, 12/25 Mart 1910, Cuma, s. 2.

OSMANLI İSTANBULU III

- Bar du Bosphore, Sauce Dalrac
- Noix de veau de lait
- Maraichete
- Poularde Motmorency
- Granité d’ananas frais
- Double d’agneau rôti
- Salade
- Artichauts forestiers
- Bequets de glace
- Condés au fromage
- Desserts

#### Ek IV

22 Mart 1910 Salı günü akşamı Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen akşam yemeği sonrasında verilen konserde çalınan eserler ve bestecilerinin listesi:<sup>103</sup>

Birinci kısım:

- I. Felix Mendelssohn – *Marche*
- II. Wolfgang Amadeus Mozart – *Le nozze di Figaro*  
[Figaro'nun Düğünü]
- III. Luigi Boccherini – *Menuet*
- IV. Michael William Balfe – *Die Zigeunerin*  
(The Bohemian Girl)
- V. Moritz Moszkowski – *Malagueña*
- VI. Friedrich von Flotow – *Martha*
- VII. Carl Otto Nicolai – *Les Joyeuses Commères de Windsor*  
(The Merry Wives of Windsor) (Die lustigen Weiber von Windsor)
- VIII. Camille Saint-Saëns – *Danse Macabre*

İkinci kısım:

(Piyano takımının konseri)

- I. Carl Maria von Weber – *Allegro Moderato*<sup>104</sup> (Piyano ile)
- II. Henri Vieuxtemps – *Fantasia* (Keman ile)
- III. Giuseppe Verdi – *Il trovatore* (Klarnet ile)

.....

<sup>103</sup> *Tanin*, No: 558, 10 Mart 1326/ 23 Mart 1910, Çarşamba, s. 2; *Yeni İkdâm* No: 10, 10 Mart 1326/ 23 Mart 1910, s. 3.

<sup>104</sup> *Allegro Moderato* esasında bir eser ismi değil, yalnızca eserin temposunu belirten bir terimdir. Ancak konserde icra edilen eserlerin isimlerini alıntıldığım hem *Tanin* hem de *Yeni İkdâm*'daki haberlerde parçanın adı kısmında sadece *allegro moderato* yazılmıştır.

- IV. Frédéric Chopin – *Prelude, Nocturne, Étude, Ballade*  
(Piyano ile)
- V. Benjamin Godard – *Berceuse* [de Jocelyn] (Viyolonsel ile)
- VI. Pablo de Sarasate – *Zigeunerweisen* (Keman ile)
- VII. Niccolò van Westerhout – *Chansonette* (Piyano ile)
- VIII. Moritz Moszkowski – *Anton Notenquetscher* (Piyano ile)
- IX. Franz [Ferenc] Liszt – *Rapsodi* [Magyar rapszódíák]  
(Piyano ile)

## Ek V

Bulgaristan Çarının İstanbul ziyareti boyunca iki devlet hükümdarları karşılıklı olarak birçok nişan ve madalya tevdi etmişlerdir. Sultan V. Mehmed Reşad'ın İstanbul'a gelen Bulgar heyetinde bulunanlara verdiği nişan ve madalyaları listesi:<sup>105</sup>

- Hanedân-ı Âl-i Osman – Haşmetlû Bulgaristan Kralı Hazretleri
- Ekâbir Nisvâna Mahsus Murassa' Mecidî – Haşmetlû Kraliçe Hazretleri
- Murassa' Nişân-ı Osmânî – Kral Hazretlerinin Seryâveri General Markov Cenâbları
- Murassa' Nişân-ı Osmânî – Başkâtibi Mösyö Dobroviç Cenâbları
- Birinci Osmânî – Saray Nâzırı General Botev Hazretleri
- İkinci Mecidî – Yâverlerinden Erkân-ı Harb Kaymakamı Jostov
- İkinci Mecidî – Yâverlerinden Kaymakam Stoyanov
- İkinci Osmânî Kâtiblerinden Mösyö Çapraşikov
- İkinci Mecidî – Kâtiblerinden Mösyö *Düşe vermon*
- Üçüncü Osmânî – Mirahor Vekili Binbaşı Voyçek
- Üçüncü Mecidî – Yâverlerinden Yüzbaşı Stanev
- Üçüncü Mecidî – Yâverlerinden Süvârî Yüzbaşısı Bogdanov
- Üçüncü Mecidî – Maiyet Memurlarından Mösyö *Bernestorev*
- Dördüncü Osmânî – Yâverlerinden Mülâzim Tapçileştov [Tıpçileştov]
- Üçüncü Mecidî – Saray Müdürü Mösyö Ankov
- Üçüncü Mecidî – Hayvanat Bahçesi Müdürü Mösyö Kurzius

.....  
105 BOA HR.SFR.04 578/29 Lef 2. Okunuşlarından emin olunamayan isimler *italik* yazılmıştır.

- Dördüncü Mecidî – Maiyet Memurlarından Weich
  - Dördüncü Mecidî – Maiyet Memurlarından Evrak Mukayyedi Mösyö *Higiş*
  - Beşinci Mecidî – Müze Memurlarından Mösyö İlçev
  - Birinci Şefkat<sup>106</sup> – Saray Nâzırası Madam Petrov Çomakova
  - İkinci Osmânî – Maiyet Erkânından Baron *Aglokştayn*
  - İkinci Şefkat – Kraliçe Hazretlerinin *Dame d'Honneur*'larından [Nedimelerinden] Matmazel Hakanova
  - İkinci Şefkat – Kraliçe Hazretlerinin *Dame d'Honneur*'larından [Nedimelerinden] Matmazel Markova
  - İkinci Osmânî – Kraliçe Hazretlerinin Yâverlerinden Miralay Savov
  - İkinci Mecidî – Şimendiferler Müdürü Mösyö Morkov
  - Dördüncü Osmânî – Şimendiferler Müfettişi Mösyö Karakaşev
  - Murassa' Osmânî – Başvekil Mösyö Malinov Cenâbları
  - Murassa' Osmânî – Hariciye Nâzırını Ceneral Paprikof Cenâbları
  - Birinci Osmânî – Ticaret ve Ziraat Nâzırını Mösyö Liyapçev Cenâbları
  - İkinci Mecidî – Teşrifât Müdürü Mösyö Milçev
  - İkinci Mecidî – Hariciye Kalem-i Mahsus Müdürü Mösyö Staņev
  - Altın ve Gümüş İmtiyaz – Kral Hazretlerinin Tabibi Doktor Graetzer
- 14 Rebiü'l-evvel 1328 [26 Mart 1910]

.....

106 Şefkat Nişanı yalnızca kadınlara mahsusen II. Abdülhamid tarafından 27 Eylül 1878 tarihinde üç rütbe olarak ihdas edilmiştir. Devletin, vatanın ve milletin menfaatine, insaniyete, savaş ve herhangi bir felaketin kurbanlarına yardım eden her tabiiyetten bütün kadınların bu nişana sahip olabilecekleri belirtilmiştir. Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2004), s. 260-261 ve Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları: Belgelerle Tarihi*, Çev. Erhan Uzsay (İstanbul: DMC, 2001), s. 286-292.